

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ

MAGİSTRATURA MƏRKƏZİ

Əlyazması hüququnda

MUSAYEV TURAN FAZİL oğlu
“İNVESTİSİYA LAYİHƏLƏRİNİN BİZNESİN İNKİŞAFINDA ROLU”
mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

İxtisasın şifri və adı:

060409 - “Biznesin idarə edilməsi”

İxtisaslaşma:

“Biznesin təşkili və idarə edilməsi”

Elmi rəhbər;

Magistr proqramının rəhbəri;

i.ü.f.d.,dos.Həsənov N.Ə

i.ü.f.d.,dos.Abbasova R.Ə

“Biznesin idarə edilməsi” kafedrasının müdiri

i.ü.f.d.,dos.Əliyev.M.Ə

BAKİ-2017

M Ü N D Ə R İ C A T

GİRİŞ.....3-6

I FƏSİL. İnvestisiya layihələrinin biznesin inkişafına təsirinin elmi-nəzəri əsasları

- 1.1. İnvestisiya layihələrinin işlənilib hazırlanmasının biznesin inkişafına təsirinin müasir prinsipləri.....7-20
- 1.2. İnvestisiya layihələrinin biznesin inkişafında sistemli yanaşma mexanizmləri.....20-31
- 1.3. İnvestisiyaların biznesin inkişafında rolunun elmi əsaslarla təhlili.....31-38

II FƏSİL. İnvestisiya layihələrinin biznesin inkişafında rolunun müasir problemləri

- 2.1. İnvestisiyaların səmərəli idarə olunmasının biznes sistemlərinin aktivliyinə təsiri.....38-43
- 2.2. İnvestisiyaların düzgün idarə olunmasının müasir biznesin inkişafına təsiri.....43-46
- 2.3. İnvestisiya layihələrin səmərəliliyinə nəzarətin təşkili və monitoring46-54

III Fəsil. İnvestisiya layihələrinin sahibkarlığın inkişafına təsirinin müasir səviyyəsi

- 3.1. İnvestisiyaların biznesin inkişafında rolunun müasir vəziyyəti və bu istiqamətdə həyata keçirilmiş tədbirlər54-58
- 3.2. İnvestisiyaların biznesin inkişafına təsirinin 2015-ci ildə sahələr üzrə təhlili58-69
- 3.3. İnvestisiyaların biznesin inkişafına təsirini təmin edən bəzi şirkətlərin göstəricilərinin təhlili69-73

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR..... 73-74

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI75-77

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı: Azərbaycanda köklü və sistemli islahatların başlaması və iqtisadi sabitliyin təmin olunmasının ilkin əlamətləri özündə əks etdirən son illərin nəticələri aparılan islahatların gələcəkdə öz səmərəliliyini göstərəcəkdir. Bu baxımda, keçid dövrünün ilkin illərindən başlayan məhz o dövrdən aparılan islahatların nəticəsi əsasən bunlar oldu. İstehsalın aşağı düşməsi dayandı, qiymətlərin artım prosesi dayandı, kiçik investisiya fəallığının ümumi fonunda mənfi proseslərin getdikcə azalması prosesi izlənməyə başlandı. Lakin sonrakı illərdə, birinci növbədə, əvvəlki illərlə müqayisədə inflyasiyanın səviyyəsinin aşağı düşməsi ilə yatda qaldı. İstehlak bazarında istehlak dərəcəsinin həmişəki artımı, ölkə vətəndaşlarında maliyyə vəsaitlərinin yığılmasına meyllilik artmağa başladı. Bundan sonrakı illərdə baş verən müsbət meyillər Azərbaycan Respublikasının artıq iqtisadi keçid dövrünün sabitlik istiqamətinə doğru öz düzgün hərəkətini göstərir. Bildiyimiz kimi bu hərəkət əsasən pul-kredit siyasəti vasitəsilə həyata keçirilə bilər. Lakin, bu proseslər iqtisadiyyatın əsasən real sektorundakı struktur islahatlarla irəli və paralel olaraq getməsə, səmərəli ola bilməz.

Ona görə də, bir sıra tanınmış və aparıcı iqtisadçılar gələcəkdə sabitliyi və inkişafın təmin edilməsinin əsas istiqamətlərindən biri kimi ölkəyə iri həcmli investisiyaların cəlb olunmasını vacib element kimi görürlər.

Xarici kapital ölkəyə əsasən innovativ nailiyyətləri və qabaqcıl idarəetmə təcrübəsini gətirməyin vacib və önəmli olduğu hamıya məlumdur. Bundan başqa xarici investisiyaların əsasən maddi istehsalın artırılmasına cəlb olunması zəruri əmtənin əldə edilməsi əsasən əldə olunacaq kreditlərdən daha məqsədə uyğundur. Ona görə belə kreditlər yalnız dövlət borcunun daha da artmasına gətirib çıxarır.

Ümumiyyətlə, iqtisadi çətinliklərin tam aradan götürülməsi üçün xarici investisiyaları biznesə cəlb etməklə həyati əhəmiyyətli məsələləri həll etmək olar. Belə məqamlarda, Azərbaycan Respublikasının ictimai maraqları ilə xarici investorların maraqları üst-üstə düşməlidir. Ona görə xarici investoru elə

maraqlandırmaq lazımdır ki, həm investorların maddi maraqları, həm də Azərbaycan Respublikası dövlətinin ictimai maraqları üst-üstə düşməsi təmin edilsin. Bu problemlər həll oluna bilər və bunu biz dünyanın inkişaf etmiş ölkələrinin təcrübəsindən (yeni sənaye ölkələri təcrübəsində) görə bilirik. Lakin belə problemlərin həll olunması istiqamətində müəyyən konkret addım atarkən ilk növbədə müasir Azərbaycan Respublikasının müasir şəraitində investisiya iqlimini səmərəli təmin edən iqtisadi və qanunverici bazanın olması çox önəmli məsələdir.. Çünki hər bir xarici iş adamı hər hansı başqa ölkədə öz kapitalını qoymazdan öncə həmin ölkədə mövcud siyasi, iqtisadi, mədəni, hüquqi mühiti təhlil edir. Əgər həmin ölkənin mühiti qənaətbəxşdirsə, həmin ölkəyə investisiya qoyula bilər. Bizim ölkəmizlə birlikdə keçid iqtisadiyyatını yaşamış ölkələrin qarşısında duran ən mühüm vəzifələrdən biri bu istiqamətdə yəni, xarici investorların gəlməsi üçün şəffav investisiya mühitininin yaradılmasıdır. Belə səmərəli mühitün yaradılması özü biznesin gələcək inkişafına önəmli dəsdək ola bilər və onun inkişafında bütün biznesin səmərəli fəaliyyətini təmin edə bilər.

Bu cür yanaşma sözsüz ki, xarici investorların Azərbaycan Respublikasına olan marağın xeyli artırmasını təmin edəcəkdir. Son dövürlərdə aparılan “açıq qapı” siyasəti həyata keçirildiyindən, xarici investisiyaların tam qorunmasına zəmanət verilməsi və sahibkarlıq fəaliyyəti üçün əlverişli mühitin yaradılması özü artıq iqtisadiyyatımıza qoyulan xarici investisiyaların həcmi xeyli artırmışdır.

Tədqiqatın obyektı. Sahibkarlığın inkişafı istiqamətində və bu əsasında iqtisadiyyatda gedən proseslər dinamik inkişafın təmin edilməsi və bunun nəticəsində baş verə biləcək kəskin dəyişikliklər makro və mikro iqtisadi sistemdə seçilməsi vacib olan investisiya layihələrinin biznesin inkişafında rolunun artırılması istiqamətləri önəmli əhəmiyyət daşıdığı önəmli məsələ olduğundan hamı üçün aydındır. Belə dinamik dəyişkən şəraitdə biznes subyektlərinin mövqeyinin və rəqabət üstünlüyünü qoruyub saxlaması çox önəmli məsələdir. Bu baxımdan investisiya layihələrinin biznesin inkişafında rolunun artırılması uzunmüddətli və

səmərəli biznesin təşkilatı formalarının seçilməsi və idarə edilməsi əsas tədqiqat obyektidir.

Tədqiqatın predmeti. Dəyişən iqtisadi şəraitdən, istehsal məstəbında, innovativ texnologiyaların tətbiqindən asılı olaraq investisiya layihələrinin biznesin inkişafında rolunun artırılması istiqamətində biznesin daha mütərəqqi idarə olunması daima təkmilləşdirilməlidir. İnvestisiya layihələrinin biznesin inkişafında rolunun idarəetmənin təşkilatı quruluşunun dahada təkmilləşdirilməsi ilə paralel, yeni idarəetmə üsullarının yaranması da təmin olunmalıdır. Tədqiqatın predmetini investisiya layihələrinin biznesin inkişafında rolunun artırılması və bu əsasda yeni təşkilatı formaların seçimi və idarə etimənin prinsip və funksiyaları, metod və modelləri, mexanizmi və istiqamətlər bu əsasda onun məcmusunu təşkil edir.

Tədqiqatın məqsədi və vəzifələri. Tədqiqatın məqsədi investisiya layihələrinin biznesin inkişafında rolunun artırılması istiqamətlərinin əsasən, sahibkarlığın yeni səmərəli təşkilatı formaların seçiminin özündə əks etdirir. Burada əsas strategiya daxili və xarici aləmdə baş verə biləcək dəyişiklikləri, fəaliyyətin yeni istiqamətlərini və meylərini, sahibkarlıq fəaliyyətindəki dəyişə bilən şərt və şəraitə cavab verə biləcək mexanizmin izah edilməsidir. Magistir işində investisiya layihələrinin biznesin inkişafında rolunun artırılması istiqamətinin əsasən biznes istiqamətinin seçilməsi və strateji idarə edilmə üzərində qurulmuş nəzəri-metodologiyası öyrənilməsi qarşıya bir vəzifə kimi qoyulmuşdur. Bu baxımdan investisiya layihələrinin biznesin inkişafında rolunun artırılmasının müasir vəziyyəti təhlili edilməli və real istiqamətlərin göstərilməsi qarşıya qoyulmuşdur. Tədqiqatın vəzifəsi əsasən investisiya layihələrinin biznesin inkişafında rolunun artırılması istiqamətləri əsasən biznes-planın xarici və daxili investisiya mühitinin təhlili nəticəsində təhlükə və imkanları meydana çıxarmaq potensial təhlükələri sərfəli və məqsədli imkanlara çevirməsi məsələləri təhlil ediləcəkdir.

Tədqiqatın informasiya bazası. Tədqiqatın informasiya bazasını yerli və xarici alim və professorların investisiya layihələrinin biznesin inkişafında rolunun artırılması istiqamətində yazdıqları iqtisadi ədbiyyatlar, məqalələr, həmçinin son

statistik göstəricilər və internet informasiyalardır. Bundan əlavə investisiya layihələrinin biznesin inkişafında rolunun artırılması istiqamətlərinə uyğun olaraq, idarə etmə və menecment sahəsində dünyanın və həmçinin yerli şirkətlərin və kompanyaların rəsmi internet səhifələrində ki, məlumatlar təşkil edir. Bu məlumatlar əsasında aparılan sintez təhlilləri və müqayisəli təhlillər, tam sistemli şəkildə aparılan təhlillər önəmli əhəmiyyət daşıyır. Bütün üsulların köməyi ilə investisiya layihələrinin biznesin inkişafında rolunun artırılması istiqamətlərinin seçilməsi və strateji idarə edilməsi haqqında dəqiq və ətraflı məlumatlar bazasının yaradılması.

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti. İnvestisiya layihələrinin biznesin inkişafında rolunun artırılması istiqamətlərinin əsaslı təhlilinin praktiki əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, bu haqqda əhəmiyyətli cədvəllər, sxemlər, qrafiklər və dioqrammlar verilmişdir. Xarici inkişaf etmiş ölkələrin şirkətləri tərəfindən tətbiq edilmiş investisiya layihələrinin biznesin inkişafında rolunun artırılması strategiyaları barədə misallar verilmiş və burada ki, informasiyalar əvəzsiz təcrübə mənbəyidir. Ümumiyyətlə tədqiqat işi investisiya layihələrinin biznesin inkişafında rolunun artırılması istiqamətləri sahəsində fəaliyyət göstərən yerli şirkətlər və iş adamları üçün tətbiqi əhəmiyyət daşıyır və potensial informasiya mənbəyi hesab edilməlidir.

I FƏSİL. İnvestisiya layihələrinin biznesin inkişafına təsirinin elmi-nəzəri əsasları

1.1. İnvestisiya layihələrinin işlənilib hazırlanmasının biznesin inkişafına təsirinin müasir prinsipləri

İnvestisiya layihələrinin biznesin inkişafındakı rolunun artırılmasını müəyyənləşdirərkən daxili və xarici amillərin qeyri - sabitliyini və Azərbaycan Respublika iqtisadiyyatının o qədər də möhkəm olmadığını nəzərə almaq lazımdır. Qoyulacaq investisiyanın təhlükəlilik dərəcəsinin nə qədər yüksək olduğunu sahibkar tərəfindən başa düşülməsi o qədər də çətin məsələ deyil.

Biznesin inkişafında investisiya layihələrinin rolunun artırılması iqtisadiyyata tətbiq edilən investisiya strategiyası əsasında qoyulan investisiyaların maksimum təhlükəsizliyini təmin etmək, ayrılıqda konkret investisiya layihələrinin strateji cəhətdən tam səmərəliliyini müəyyənləşdirərək, onun məqsədyönlü və səmərəli idarə edilməsini təmin etmək lazımdır. [18.səh.91.]

İnvestisiya layihələrinin biznesin inkişafında rolu konkret məsələlərlə əsasən bağlı olub, investisiya strategiyasının dəqiq və mükəmməl müəyyən edilməsini qarşıya bir vəzifə kimi qoyur. Biz investisiya layihələrinin biznesin inkişafında rolunun səmərəli artırılması yollarını müəyyən etməklə yanaşı, investisiya layihələrinin müxtəlif xarakterli olmasını qeyd etməliyik. Strateji baxımdan bu bir tərəfdən onu əhatə edən mühütdə və bəzi hallarda isə investisiya layihəsinin alt sistem kimi də təqdim oluna bilər. Digər tərəfdən isə, çox istiqamətli kompleks kimi, alt sistemlərə inteqrasiya etmiş bağlılıq formasında da təqdim edilə bilər. Bu zaman eyniləşdirilmiş yaxud layihələşdirilmiş şəkildə, texniki vasitələr hesabına araşdırıla və təhlil edilə bilər. Bura əsasən, əvəzetmə, ekologiya, sosial, maliyyə, iqtisadi və s. məsələlər daxildir. Bu məqamlarda bura əsas istiqamətlər aid edilə bilər, investisiya strategiyalarının formalaşması zamanı və ya onu modernləşdirilən zamanında və bu əsasda bütün informasiyalar material daşıyıcısı kimi investisiya layihələrinin biznes-planı formasında çıxış etdiyi zaman. Bütün prseslər kimi biznes – planların hazırlanması özü müəyyən qanunlara uyğun olur və müxtəlif istiqamətli olur. Biz istənilən

mütərəqqi investisiya strategiyasını formalaşdırarkən və ya onu modernləşdirilməsi dövründə mütləq investisiya layihəsinin xarici mühitinün təsiri altında olmasını hökmən nəzərə almalıdır. İnvestisiya layihəsi analiz etdildikcə və onun dəyişmə meyilləri və tendensiyaları biz açıq formada müşahidə edə bilərik.

İnvestisiyatda gedən innovativ prosesi gerçəkləşdirilməsi zaman ən başlıca məsələ əlbətdə düşünülmüş və əsaslandırılmış real gerçəkliyi özündə təcəssüm edən investisiya siyasəti əsas götrülür.

İnvestisiya qoyuluşlarının Azərbaycan Respublikasının iqtisadiyyatına uyğun və düzgün olduqda aşağıdakı məsələlərin nəzərə alınması düzgün şəkil alması hesab edilir:

-ölkəyə daxil olan investisiyanın bir hissəsi adi neft armsından tutmuş neft-mədən avadanlıqlarının 500-dən çox növünün və tipinin istehsalının iri maşınqayırma zavodlarında həyata keçirilməsinə istiqamətlənə bilər. Bununla yanaşı onlar həm yeni neft-qaz yataqlarının, həm də mövcud yataqların bərpasında geniş istifadə edilməsinə şərait yaradar;

-xarici investisiyalar əsasında bazarında çıxarılan bütün xammalların Azərbaycan Respublikası ərazisində emal olunmasına səy göstərilməlidir. Əmtəlik məhsulun satışı üçün lazım olan obyektlərin yaxud emal zavodlarının Azərbaycanın ərazisində inşa edilərək tikilməsinə çalışılmalıdır. Bu həm mövcud əmək ehtiyatlarını istehsala səmərəli cəlb etməyə imkan verir, həm də Azərbaycandan çoxlu sayda peşəkar mütəxəssis axınının qarşısını almağa kömək edə bilər;

-xarici şirkətlər ilə imzalanmış müqavilələrdə ayrıca nəzərdə tutulan vəsaitlər hesabına respublikamızda sosial-infrastruktur obyektlərinin (yaşayış evlərinin, uşaq bağçalarının, yol çəkilişinin, tibb və təhsil ocaqlarının və s.) sayının çoxalması, əsasən mühüm və önəmli tədbirlərdən olmalıdır;

-nisbətən kiçik maşınqayırma müəssisələri xarici investisiya hesabına, müxtəlif idarəetmə formalarından istifadə etməklə başqa sənaye sahələri üçün (yüngül, yeyinti, yerli sənaye, kənd təsərrüfatı və s.) maşın və avadanlıqlar istehsal

edə bilər. Bu üzrə ixtisaslaşaraq inkişaf etdirilməlidir ki onlar neft-qaz avadanlıqları istehsal edə bilsinlər;

-xarici investisiyalar ilə xalq istehlakı mallarının istehsalı ilə məşğul olan sahibkarlar, kənd təsərrüfatının maddi-texniki bazasının möhkəmləndirməsinə və onu inkişaf etdirilməsinə ehtiyac duyulduğunda bu istiqamətlərə xüsusi diqqət yetrilməlidir;

- ekologiyanın sənaye tullantılarından qorunması məqsədi ilə müvafiq qurğuların yaradılması, istehkamların tikilməsi və yerli sərmayələr əsasında xarici investisiyanın cəlb edilməsinə geniş yer verilməlidir. Xəzərin təbii-bioloji sərvətindən tam istifadə etməklə Azərbaycanda turizm kurort məkanlarının sayını artırmağa nail olunmalıdır.

Bütün bu sadalananlar elmi cəhətdən əsaslandırılmış investisiya əsasında biznes-planlar vasitəsi ilə həyata keçirilməsi vacib məsələdir və qoyulmuş investisiyaların biz nəticəsini əsas sosial - iqtisadi göstəricilərin indekslərində görmək olar. Buradan görürük ki, ümumi daxili məhsul 2010-cu ildə 105.0%, 2011-ci ildə 100.0%, 2012-ci ildə 102.2%, 2013-cü ildə 102.2%, 2014-cü ildə 102.8%, 2015-ci ildə isə 101.1% təşkil etmişdir. Əlbətdə bu nailiyyətlərə imza atmaq çox çətin olardı əgər düzgün investisiya siyasəti olmasaydı. Bunu dünya təcrübəsi də sübut edir. Biznesin inkişafında investisiya layihələrinin rolunun artırılmasında investisiyaların vəziyyətinin müəyyən edilməsi, investisiya layihələrinin qiymətlərinin fərqləndirilməsi, müəyyən edilməsi, əsas kapital qoyuluşunun və amortizasiya ayırmalarının fərqləndirilməsi müəyyən edilməsini əsas faktor kimi tələb edilir.

Cədvəl № 1

**Azərbaycan Respublikasının əsas sosial - iqtisadi göstəricilərin indeksləri
(əvvəlki ilə nisbətən, faizlə)**

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Ümumi daxili məhsulun həcminə görə. Faizlə	105,1	100,2	102,3	105,9	102,9	101,2
Sənaye məhsuluna görə. Faizlə	102,7	95,1	97,8	101,9	99,4	102,5
Kənd təsərrüfatı məhsuluna görə. Faizlə	97,9	105,9	106,7	104,8	97,5	106,7
Kapital qoyuluşu. Faizlə	121,3	127,4	118,6	115,2	98,4	88,8
Nəqliyyat sektorunda yük daşınması. Faizlə	103,3	103,7	103,7	103,5	101,8	100,3
Nəqliyyat sektorunda sərnişin daşınması. Faizlə	104,6	107,6	108,5	108,1	104,8	103,6
Bütün mənbələr üzrə pərakəllik əmtəə dövriyyəsi - cəminə görə. Faizlə	108,9	110,3	109,7	109,8	110,1	110,8
İşə dövriyyəsi. Faizlə	116,4	122,7	118,9	116,1	118,3	114,1
Əhaliyə pullu xidmətlər - cəminə görə. Faizlə	110,9	107,9	108,1	108,3	107,3	105,2
Orta aylıq əmək haqqı. Faizlə	111,3	109,8	109,5	106,8	104,7	104,8
Əhalinin gəlirlərinə görə. Faizlə	113,4	119,3	113,8	108,1	105,2	105,8
Əhalinin xərclərinə görə. Faizlə	110,6	115,3	110,8	114,2	109,8	114,1
Əhalinin sərəncamında qalan real gəlirlər. Faizlə	108,2	110,6	113,2	104,8	103,8	101,6
İstehlak qiymətləri indeksinə görə. Faizlə	105,8	107,8	101,2	102,5	101,5	104,1
Sənaye məhsulları istehsalçıların qiymət indeksi. Faizlə	130,6	133,6	104,6	96,2	94,8	69,5

Bu cədvəl Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatları əsasında tərtib edilmişdir.

Cədvəlin təhlili onu göstərir ki, bəzi məsələlərdə görüləsi işlər mövcutdur. Bu baxımdan sənaye məhsullarının istehsalı 2011-ci ildə 95.1% olmuş, 2014-ci ildə də

bu göstərici o qədər də yaxşı olmamışdır yəni 99.4% olmuşdur ki, bu məsələ 2015-ci ildə öz həllini tapmışdır.

Digər bir məsələ kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı ilə bağlıdır ki, buradən aşağı göstəricilər 2010-cu ildə 97.7%, 2014-cü ildə isə 97.5% olmuşdur.

Hec kəsə sir deyil ki, əsas göstəricilərdən biri də kapital qoyuluşlarıdır və bu istiqamətdə də son dövürlər azalma müşahidə olunur. Misal üçün bu göstərici 2014-cü ildə 98.4% olduğu halda 2015-ci ildə isə bu göstərici 88.9% düşmüşdür.

Əlbətdə bu cədvəldə digər gözü çarpan məsələ sənaye məhsullarının qiymət indeksləridir ki, bu göstəricilər 2013-cü ildə 96.2%, 2014-ci ildə 94.9%, 2015-ci ildə isə 69.5% olmuşdur.

Biznesin inkişafında investisiya layihələrinin rolunun artırılması istiqamətlərinin öyrənilməsi əlbətdə investisiya iqliminin bir anlayış kimi çox geniş mənə daşıyır. Bu iqtisadiyyatlar müasir dövüdə eyni zamanda müxtəlif subyektlərə də tətbiq edilə bilər. Dünya iqtisadiyyatında gedə proseslər, daxili və eyni zamanda ölkədə olan vəziyyət, iqtisadi inzibati rayon bölgüsündə hətta ayrılıqda bir şəhərə də aid etmək olar. Yalnız bu halda biz iqtisadiyyatın ayrı-ayrı sahələrində səmərəli investisiya strategiyasının formalaşdırılması haqqında danışa bilərik.

İnvestisiya layihələrinin biznesin inkişafında rolunun artırılması ilə bağlı investisiyaların qoyuluşu və bu sahədə sabitlik, neft kontraktlarının bağlandığı dövüdə daha intensiv başlamışdır. Getdikcə investisiyaların fəaliyyət indeksi, statistik sabitlik sərhəddinə yaxınlaşaraq inkişafın təmin edilməsinə daha yaxşı köməklik etməyə başlamışdır.

Biznesin inkişafında investisiya layihələrinin rolunun artırılması məsələlərini respublikanın iqtisadi mühitünü təhlil edərkən burada bir sıra makroiqtisadi göstəriciləri, statistik və dinamik formada təyin olunması lazımdır. Ona görə ki, bu göstəricilər respublikada iqtisadi vəziyyəti real göstərə bilsin və investisiya risklərini kiçikdə olsa faizini müəyyənləşdirsin. Yaddan çıxarmaq lazım deyil ki, Respublikada yaxşı investisiya iqliminin yaradılması əlbətdə, xarici inves-

torların marağını artıraraca və onların investisiya qoymaq fikrini təsdiqləyərək tez-ləşdirəcək.

Ölkədə makroiqtisadi idarəetmə, sadə metodlarla yığım və investisiyaların problemini həll edilə bilməz, çünki, təkrar istehsal prosesinin qeyri - balanslaşdırılması prosesi artıq getmiş və bu da sürət və həcm elementlərinə əlbətdə ki, təsir edir. Bunun nəticəsində mütəxəssislər arasında qarşılıqlı fikir ayrılıqları yaranmışdır, çünki təkrar istehsalda əsas fondların, işçi qüvvəsinin, respublika daxilində olan bəzi təbii ehtiyatların çoxluğu, digər tərəfdən isə investisiyaların çatışmazlığı bəzi yerli məhsulların daxili bazarda çatışmazlığı prosesləri son illərdə iqtisadiyyatın ən önəmli bir problemləri olaraq qalır. Nəzərə almaq lazımdır ki, hazırda investisiya prosesləri Azərbaycan iqtisadiyyatında təkrar istehsalın inkişafının sürətini təyin edən əsas faktor olmaqda qalır.

Müasir dövüdə investisiya iqlimi deyərkən biz nəyi başa düşürük. İnvestisiya imkanları altında regionun yaxud respublikanın investisiya imkanları başa düşülür ki, bura da aid edilir: istehsal imkanları faktoru, təbii imkanlar, işçi qüvvəsi, əsas fondlar, infrastruktura hansı ki, kəmiyyətlə göstərilməsi mümkündür.

İqtisadiyyata kapital qoyuluşunun təhlili onun dinamikası, mülkiyyət formasının strukturu və maliyyə mənbələri əsasında tədqiq olunur. Həm də investisiya iqlimi qiymətləndirilərkən riskin bütün aspektləri dəqiq diqqətə alınmalıdır. İnvestisiya risklərini müəyyənləşdirərkən ilk olaraq siyasi, institusional və normativ-hüquqi məsələlərə baxılmalıdır.

Bir sözlə bazarda yaradılan “investisiya iqlimi” beynəlxalq anlayış olmaqla, iqtisadiyyata inteqrasiya edərək, sosial, siyasi, dövlət və mədəni şəraitin, kommersiya cəlbediciliyini təmin edir. Kapital qoyuluşlarının respublikaya və ya onun ayrı-ayrı regionlarına tətbiqi kimi başa düşülür. Əlbətdə belə yanaşma maliyyə vasitələri aləti olub bir çox konsaltinq şirkətləri, banklar və dövlət idarəetmə orqanları tərəfindən istifadə edilə bilər.

İnvestorların fikrincə qanunvericilik ilə bağlı investisiya risklərinin əsas hissəsi bu faktor ilə bağlıdır və mənfəətin azalmasına təsir edən amillərdən biridir. Müasir

şəraitdə investisiya strategiyasını hazırlayarkən investisiya risklərini nəzərə almaq lazımdır ki, siyasi və sosial-iqtisadi situasiyalara baxmaq mümkün olsun.

Belə məqamlarda investisiya riskləri kəmiyyət xarakteristikasına aid edilir. Hansı ki, bu siyasi, sosial, iqtisadi, ekoloji və kriminal situasiyalardan asılıdır. Onun böyüklüyü investisiyanın və ya ondan gələcək gəlirin hansı səviyyədə itkisini göstərir. Bu məqamda investisiya itgisinin bu növlərini nəzərə alırlar: iqtisadi, yəni, regionda iqtisadi inkişafın tendensiyasını; siyasi ya da xalqın rəğbəti; sosial ya da sosial gərginliyin səviyyəsi; ekoloji, ətraf mühitin çirklənmə dərəcəsi; kriminal, ərazidə cinayətkarlığın xüsusən ağır cinayətkarlığın səviyyəsi nəzərə alınması vacibdir. Riskin səviyyəsi belə hallarda qiymətləndirmə ehtimalı ilə hesablanır, yəni investora vurulacaq zərərlər ehtimalı ilə qərar qəbul oluna bilər.

İnvestisiya iqliminin qiymətləndirilməsi metodikası müxtəlif faktorlarla müəyyən edilə bilər. Əksər ölkələrdə yazılma metodundan istifadə edirlər. Bu halda heç bir kəmiyyət göstəricisindən istifadə edilmir. Lakin çox hallarda kəmiyyət xarakteristikasından istifadə olunur. Statistik göstəricilərə əsasən respublikada investisiya iqlimini xarakterizə edən faktorlar bunlardı, istehsalın iqtisadi göstəricisi, siyasi və maliyyə göstəriciləri, bunların cəmi son nəticəni özündə idhaf edir. Həmçinin makroiqtisadi proqnoz göstəriciləri yəni, müxtəlif risklərin əhəmiyyəti (kreditin geri qaytarılmaması, ödəniş qabiliyyətinin olmaması, milləşdirilmə, müsadirə və s.) ödəniş qabiliyyətinin göstəriciləri, xüsusən bank siyasəti ilə bağlı, dövlətin xarici ticarət sahəsində fəaliyyəti nəzərə alınmaqla mümkündür.

İnvestisiya riskinin səviyyəsini bal şkalası ilə bu 0-dan 100-ə qədər göstərilə bilər. Biznes strategiyasının zonasına uyğun olan investisiya iqlimi hökmən xarakterizə edilməlidir.

Bazarda maliyyə ehtiyatlarına olan tam tələbin ödənilməsi iqtisadi sabitliyi təmin etməkdən birbaşa asılı olan məsələdir. Azərbaycan bunun ən məqsədəuyğun yolu investisiya kompaniyalarının formalaşması və onların genişlənməsidir. Əldə cəmləşdirilən vasitələrin əhəmiyyətli hissəsini səhmdar cəmiyyətlərində cəmləməklə investisiya kompaniyaları kapital bazarında investisiya qoyuluşlarının vacib

ehtiyatlarından birinə çevrilə bilər. Lakin müasir dövrdə, xarici investisiyalara geniş imkan açan iqtisadiyyatda milli investorlar kütləvi halda öz əmanətlərindən məhrum olmaq təhlükəsi mövcuddur. Qeyri-bərabər, ədalətsiz rəqabət mühiti ilə qarşılaşmaq olar. Çünki birtərəfli iqtisadi şərait milli investorların səhmlərini qiymətdən salır, xarici investorların və güclü maliyyə qruplarının həmin səhmləri aşağı qiymətə almaq imkanı yaranır. Bu da bir çox investisiya kompaniyalarının heç bir əsas olmadan müflisləşməsinə gətirib çıxara bilər.

İqtisadiyyatın hazırkı müasir vəziyyəti və potensial imkanları, respublikada qarşıda duran problemlərin çətinliyi onunla əsaslanır ki, iqtisadi islahatın mərhələ-mərhələ, özü də yığcam ərazilər üzrə aparılması məsələsi ön plana çəkilməsini tələb edir. Bütün xalqa aid olan mülkiyyətin əvəzində birdən-birə xüsusi bölmələr yaratmaq olmaz. Sənayenin və aqrar bölmənin potensial ehtiyatlarını üzə çıxarıb iqtisadi dövriyyəyə cəlb etməklə milli təsərrüfatlar yaratmaq çox mürəkkəb bir işdir. Bu iş özündə xarici investisiyaları cəlb etmək məsuliyyəti, onların marağını artırma ilə şəraiti hazırlamaq potensialının olmasını, dəqiq və həssas reseptlər ortaya qoyulmasını tələb edir. Buna görə xarici investisiyalardan birbaşa istifadə etmək yolunda iqtisadiyyatın qapılarını tam açıq qoymaq lazım deyil, milli kapitalı və sahibkarları da formalaşdırılmasına çalışmaq lazımdır.

Bu gün Azərbaycan iqtisadiyyatına milyardlarla ABŞ dolları investisiyalar yatırılmasına baxmayaraq, Azərbaycanla Ermənistan arasında müharibə öz həllini tapmaması problemi məsələsi hələdə, ölkəmizin investisiya cəlb etmək reytinginə güclü mənfi təsir göstərir.

Bu baxımdan Azərbaycanda beynəlxalq hüquqi aktlara və standartlara uyğun gələ bilənvə mütərəqqi iqtisadi şərait yaratmaqla yanaşı xarici və milli investorlar üçün bərabər milli rejim şəraiti yaradılmalıdır. Milli rejim daha çox milli istehsalçılara bərabər təsərrüfatçılıq şəraiti yaratmaq məqsədini özündə daşmalıdır. Xarici investorlara mütərəqqi milli rejim şəraiti nümayiş olunmalıdır. Burada birinci bərabər imkanlarla rəqabət aparmaq şəraiti yaradılmalı. İkinci, ölkədə qəbul olunan sahibkarlıq fəaliyyətinin təşkilati - hüquqi formalarından istədiklərini seçmək hüquqi

onlarda olmalıdır. Üçüncü, yerli güzəştlərin çoxundan istifadə etmək imkanı olmalıdır. Dördüncü, yerli əmək və digər resurslara yol tapmağa imkan verən qaydalar əsaslı şəkildə qeyd olunmalıdır.

Bu məqamlarda ekspertlərin istifadə etdiyi müasir metodika aşağıdakı göstəricilərə əsaslanmalıdır:

1. İqtisadiyyatın səmərəliliyi (ÜMM-un artım tempinə görə təyin olunur.);
2. Siyasi risk səviyyəsi;
3. Xarici borcun həcmi;
4. Borcların qaytarılması üzrə öhdəliklərin yerinə yetirilməsi;
5. Kreditləşdirmənin həcmi;
6. Bank kreditlərini əldə etmək imkanları;
7. Qısa müddətli maliyyələşmə imkanları;
8. Uzun müddətli suda kapitalı əldə etmək imkanları;
9. Fors-major şəraitinin yaranma ehtimalı.

Həmişə regionun investisiya potensialı aşağı düşdükdə bu zaman yığılmış kapital qoyuluşunun əsas çəkisi və xarici investisiyalar məhsul o zaman azalmağa doğru gedir. Bu səbəbdən xarici investisiyalar və ya ümumilikdə investisiyalar, riskin səviyyəsi nəzərə alınmaqla qoyulur. Bizim respublikada isə bəzən bunu nəzərə almadan investisiya potensialını süni şəkildə qaldırmaq məqsədi ilə istifadə edirlər.

Respublikanın investisiya potensialını müəyyən edərkən, müəyyən xüsusi imkanları müəyyən etmək lazımdır yəni:

- təbii ehtiyatlar – orta ölçülü təbii ehtiyatların növləri ilə təmin olunması;
- əmək – əmək ehtiyatları və onların təhsil səviyyəsi;
- istehsal – əhəlinin həmişə ərazidə təsərrüfat fəaliyyəti ilə məşğul olmas və istehsal;
- innovasiya – elmi-texniki tərəqqi və onun istehsala tətbiqinin bu günkü səviyyəsi;
- institutsional – bazar iqtisadiyyatında aparıcı institutların elmi səviyyəsi;

-infrastruktur – iqtisadi-coğrafi vəziyyətin səviyyəsi və onun infrastruktur ilə təmin olunması səviyyəsi;

-maliyyə –bazasının və verginin müasir səviyyəsi, şirkətlərin və müəssisələrin regionda gəlir səviyyəsi;

-istehlak – əhalinin regionda olan müasir alıcılıq qabiliyyəti.

Təkrar istehsalı təmin etmək , böhranı aradan qaldırmaq , məhsulun rəqabət qabiliyyətini təmin etmək və köhnəlmiş əsas fondların aradan çıxarılması üçün tələb olunur ki, investisiya fəallığı artırılsın. Mütəxəssislərin hesablamaları göstərir ki, iqtisadi inkişaf əldə etmək üçün yəni, ildə 5% həcmində yığım norması olması üçün əvvəlki ilə nisbətən təxminən 15% daxili ictimai məhsul artmalıdır. Daxili mikroiqtisadi sabitliyin yaradılması vacibdir, amma bu investisiyanın fəallaşdırılması və artırılması üçün azdır. Bütün bunları həyata keçirmək üçün lazımdır: 1) istehsalın likvidliyinin yüksəldilməsi; 2) onun maliyyəsinin sağlamlaşdırılması; 3) xarici borc faizlərini azaldaraq onu qorxusuz səviyyəyə gətirib çıxarmaq; 4) investisiyaların gəlirini artıraraq onu elə hala gətirmək ki maliyyə bazasında riski azaldaraq əməliyyatlar aparmaq mümkün olsun, lakin dövlət borclarını nəzərə almaqla; 5) kritik vəziyyətdə olan müəssisələrin gələcək üçün səmərəli inkişafı ümumilikdə iqtisadiyyatın inkişafı deməkdir; 6) iqtisadiyyatın real gəlir gətirən sektoru artırmaq, çox xərc tələb edən istehsal hissəsini azaltmaq, müəssisələrə sanksiyalar tətbiq etmək və fiziki cəhətdən köhnəlmiş əsas fondları aradan çıxarmaq nəticəsində, tələb olunan əsas fondları almaqla gələcək bazarı yaratmaq olar.

Ölkənin iqtisadi siyasəti və səmərəli strategiyası, investisiyaların cəlb olunması üçün mühitin yaradılması sayəsində iqtisadi inkişafa güclü təkan verə bilər. Nəzərə alınmalı əsas istiqamətlərdən biri daxili tələbatı yerli məhsullarla ödəmək qabiliyyəti, alıcılıq qabiliyyətinin tənzimlənməsidir.

Bu məqamda yerinə düşər ki, Gürcüstan və MDB ölkələrində ümumi daxili məhsulun müqaisəli nəticələrini və hazırda olan vəziyyətini təhlil əsasında nəzərdən keçirək.

Cədvəl №2

MDB ölkələri və Gürcüstan üzrə ümumi daxili məhsul (milli valyutalarla)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Azərbaycan Respublikası üzrə. mlyn. manat	42 465,1	52 082,1	54 743,8	58 182,1	59 014,2	54 352,2
Belarus Respublikası üzrə..mlrd. Belarus rubl	164 476,2	297 157,8	530 355,6	649 110,8	778 094,8	869 701,8
Ermənistan Respublikası üzrə..mlrd. dram	3 460,3	3 777,8	4 266,6	4 555,7	4 828,7	5 032,2
Qazaxıstan Respublikası üzrə..mlrd. tenge	21 815,6	29 379,9	32 193,9	37 085,4	40 754,9	40 878,1
Qırğızıstan Respublikası üzrə.. mlyn. som	220 369,4	285 989,2	310 471,4	355 294,9	400 694,1	423 635,6
Moldova Respublikası üzrə. mlyn. ley	71 885,6	82 348,8	88 227,9	100 510,6	112 049,7	121 850,8
Özbəkistan Respublikası üzrə. mlrd. sum	62 388,4	78 764,3	97 929,4	120 861,6	144 867,8	171 369,1
Rusiya Federasiyası üzrə. mlrd. rubl	46 308,6	59 698,2	66 926,8	71 016,8	77 945,2	80 804,4
Tacikistan Respublikası üzrə..mlyn. som	24 707,2	30 071,2	36 163,2	40 525,6	45 606,7	48 401,7
Türkmənistan Respublikası üzrə. mlrd. manat	63,2	83,4	100,3	118,6	131,8	124,8
Ukrayna Respublikası üzrə..mlrd. qrivna	1 120,7	1 349,3	1 459,2	1 522,8	1 586,8	1 979,6
Gürcüstan Respublikası üzrə..mlyn. lari	20 743,5	24 344,1	26 167,4	26 847,5	29 150,6	31 691,7

Bu cədvəl Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatları əsasında tərtib edilmişdir.

Əlbətdə bu cədvəli biz hər ölkənin milli valutaları ilə tərtib etdiyimizə baxmayaraq yenə də Azərbaycanın göstəriciləri başqa respublikaların göstəricilərindən daha inamlı görünür.

Bunun əsas səbəbi tətbiq edilən mütərəqqi qeyri - inflyasiya metodlarıdır. Burada tələbatı əsasən daxili mallarla ödəmək, büdcə ilə alınan mallar da bura daxil olmaq şərti ilə, proteksionist siyasəti əsasında. Dünya bazarına xammal və yarım-fabrikat çıxararaq, bizdə və xarici dövlətlərində gələcəkdə yaxşı gəlir verə biləcək layihələri investisiyalaşdırmaq siyasətini həyata keçirərək. Daxildə istehsal olunan malları satmaq, onlara yüksək texnologiyalara malik olmaq üçün biznes şərait

yaratmaq önəmli məsələlərdəndir. Bu baxımdan lizinq önəmli əhəmiyyət kəsb edir. Bu əsasda rəqabət qabiliyyətli sahələrdə iqtisadi inkişafı təmin etmək olar. Bütün bunları mövcud olan sosial-iqtisadi problemləri həll etmədən həyata keçirmədən qeyri mümkündür. Burada real gəliri, yığım potensialını artırmaq lazımdır çünki, tələb olunan istehsalı modernizasiya edərkən, dövlətin institusional dəyişikliklərə köməyi bazar mexanizminin yaranması vacib problemdir. Ona görə investisiyaları əmanətlərə transformasiya etməsi bu bu vacib əsaslarla olmalıdır:

a) ölkənin və bazar institutlarının qarşılıqlı münasibətlərinin fəallaşdırılması, real resursların real aktivlərə yerdəyişməsi;

b) qeyri – dövlət pensiya təminatının və sığorta sisteminin inkişafı;

v) əmanətin və xüsusi investisiya strukturlarının müəssisələr və əhali üçün, həmçinin investisiya istiqamətlərini artırmaqla bank fəaliyyəti;

q) önəmli layihələrə dövlət təminat verməsi.

Azərbaycan iqtisadiyyatını yüksək səviyyəyə gətirib çatdırmaq üçün onu inkişaf etdirmək üçün investisiya strategiyasına və siyasətinə daha çox diqqət ayırmaq vacibdir. Bu respublika səviyyəsində yaxud da regionlar miqyasında müvəfəqiyyətlə həll edilməlidir. Hər bir strategiyanın və ya siyasətin ən əsas amilləri və köməkçi amilləri öz məqsədinə çatması üçün, əldə olan mövcud imkanlar araşdırılmalıdır. Bu səbəbdən təşkilati strukturun qurulması önəmli bir məsələdir.

Hər bir ərazinin özünə xas xüsusiyyətini, respublika üzrə investisiya proqramlarını nəzərə alaraq, öz investisiya proqramını yaradaraq kapitalın həmin əraziyə axması üçün çalışmaq lazımdır. Bu formada olan kapitalın axını ictimai dəyərə çevrilir yəni bu halda yeni iş yerlərinin yaradılması prosesi baş verir. Əraziyə investisiyaların cəlb edilməsinə daha çox maraq yaranır, sosial proqramların həyata keçirilməsi üçün şərait yaranır. Lakin bütün bunlar müəyyən nəzarətdə olmalıdır. Çünki ekoloji problemlər və başqa xoşa gəlməz hadisələr baş verə bilər. Kapital qoyuluşunun çevikliyi əsasən istehsal-marketing fəaliyyətindən və risklilik səviyyəsindən, kriminal vəziyyətdən, ərazinin idarəetmə infrastrukturundan asılıdır.

Büdcənin inkişafı dövlətin investisiya siyasətinin əsasıdır həmçinin investisiyaların səmərəliliyinin qaldırılmasına kömək edir. Dövlətə tətbiq olunan investisiyalar büdcəyə kömək edərək onun inkişafında müstəsna rol oynayır və bu baxımdan:

- investisiya layihələrinin iqtisadi səmərəliliyinin yüksəkliyini nəzərə almaqla, həyata keçirilməsi nəzərdə tutulanlar;
- maliyyələşdirmənin ancaq işgüzar məsələlər üçün xarakterinin olması;
- dövlət riskinin diversifikasiyası hansılar ki, şəxsi kapitalın hesabına baş verir;
- müsabiqə əsası olanlar;
- tezlik;
- qaytarılması zamanı;
- investisiyalaşdırma üçün xərclərin ödənişli əsaslarla ayrılması.

Bu məsələlər ilə məşğul olan alimlər düşünürlərki, ərazi və investor arasında qarşılıqlı əlaqə bunlara əsaslanmalıdır:

- maliyyə və qiymətli kağızlar bazarında yaranmış vəziyyət;
- investoru ərazidə maraqlandıran istiqamətdə, kapital qoyuluşunda yaranacaq rentabelli gəlir;
- investisiya fəaliyyəti ilə məşğul olan investor üçün ərazidə olan riskin səviyyəsi;
- ərazidə tətbiq edilən investisiya fəaliyyətinin vacib əhəmiyyəti.

Belə vəziyyətdə tərəflərin hər ikisi riskə münasibət bildirməklə, ərazidə investisiya fəaliyyətini qiymətləndirirlər. Hansı ki, onlar istehsal-marketing zənciri ilə bağlıdır və investor özü bu məsələlər qiymətləndirilməlidir.

İnvestisiya layihələrinin biznesin inkişafına edəcəyi təsirin əsas məqsədlərindən biridə, beynəlxalq tələblərə cavab verərək, ətraf mühitin qorunmasını və cəmiyyətin iqtisadi inkişafını təmin etməsi əsasında, qarşıda duran sosial və digər problemlərin həllində böyük əhəmiyyətidir.

1.2. İnvestisiya layihələrinin biznesin inkişafında sistemli yanaşma mexanizmləri

İqtisadiyyatın mövcud sahəsində idarəetmə və təşkilati strukturun təkmilləşdirilməsi, maddi istehsalın texnoloji quruluşunun yeni elmi texniki tərəqqi əsasında yenidən qurulması vacibdir. İstehsalın iqtisadi səmərəliliyinin yüksəldilməsi, daxili və xarici bazarda yerli məhsulların rəqabət qabiliyyətinin artırılmasını təşkil edən tədbirlər dövlət tərəfindən görülməlidir. Əvvəllər aparılan islahatların əsas məqsədi mülkiyyət və təsərrüfatçılıq formalarından asılı olmadan müəssisələrin fəaliyyəti üçün əlverişli iqtisadi və hüquqi mühit yaratmaqdan ibarət idi. İndiki zamanda isə müəssisələrdə daxili dəyişikliklərin stimullaşdırılmasına yönəldilən tədbirlərin gücləndirilməsi əsas məsələ kimi qiymətləndirilir.

Biznesin inkişafında investisiya layihələrinin rolunun artırılmasında əsas məqsəd müəyyən edilmiş inkişaf kursunun həyata keçirilməsi, sosial - iqtisadi, siyasi və mikromaliyyə sabitliyinin təmin olunmasıdır. Bu baxımdan inflyasiyanın artımının minimum həddə endirilməsi, radikal islahatların aparılması önəmli məsələdir. Əldə olan bütün maliyyə mənbələri əsasında investisiya qoyuluşunun artırılması, sərbəst rəqabətə mühitünün yaradılması, işçilərin iqtisadi fəallığının artırılması və s. Bu əsasda tənəzzülün qarşısının alınması əsasında, ÜDM istehsalını artırmağa şərait yaratmaq olmalıdır.

İnvestisiya layihələrinin biznesin inkişafına təsir edən müəssisə və şirkətlərdə kapital yığımını formaya salmaq, həmçinin rəqabət üçün əsaslı məhsullar istehsal edən, ixracat yönümlü istehsal sahələrinin fəallaşdırılmaq, sistem xarakterli tədbirlər görməklə yanaşı, ödəmə qabiliyyətini itirmiş təşkilatların qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş qaydalarla ləğvi tezləşdirilməlidir. [17.səh.34.]

Özlərində yenidənqurma işləri aparan müəssisə və şirkətlər təsərrüfat fəaliyyəti üçün əlverişli iqtisadi və təşkilati şərait yaratmaq, mülkiyyətçilərin hüquqlarının qorunması, onların investisiya cəlb etmələrinə qanunvericilikdə müəyyən edilmiş qaydalarla himayədarlıq siyasəti həyata keçirilməlidir.

İnvestisiya layihələrinin biznesin inkişafına təsirini Dünya bankının metodikasına əsasən , müəyyən etmək olar. Bu layihə əsasında pulun bank yolu ilə qoyulması və vaxtdan səmərəli istifadə və layihənin büdcəsində qoyulmuş məqsədə çatılması deməkdir.

Bizim fikrimizcə investisiya layihələrinin biznesin inkişafına təsiri, maliyyənin investisiyasıya əsasında daxil olması və nəqd pulun səmərəli fəaliyyət növləri aşağıdakılardır:

- məqsədlərin formalaşdırılması;
- maliyyə və vaxt ehtiyatlarına məhdudluq;
- şərtlərin həyata keçirilməsində daxili amillərin gücü (siyasi, hüquqi, iqtisadi və s.);
- bir-biri ilə müxtəlif istiqamətdə olan əlaqələrin qurulması və onun sonrakı nəticəsi.

İnvestisiya layihələrinin biznesin inkişafına təsir edən amilləri yəni idarə olunmanın təkmilləşdirilməsi, maliyyə bazarının, qiymətli kağızlar bazarının və bank sektorunun inkişafının təmin edilməsi vacib məsələdir. Bu baxımdan, antiinhisar proqramlarının fəallaşması, rəqabətin həvəsləndirilməsi, özəl sektorun inkişafının fəallaşması önəmlidir. Amerika ədəbiyyatlarında layihənin idarə olunması əsasən müəssisə və şirkətlərin əvvəldən təyin olunmuş strategiya əsasında fəaliyyəti müəyyən edilir. Bəzi ingilis müəllifləri ayrı-ayrı müəssisə və ya şirkətlərin məqsədə uyğun olan tələblər layihə adlanır. Alman tədqiqatçıları bu şəkildə mövcud olan normativlərdən istifadə edərək bu məsələni həll edirlər.

İnvestisiya layihələrinin biznesin inkişafına təsir edən amilləri öyrənən şərq tədqiqatçıları bütün səbəbləri nəzərdən keçirərkən, qeyd edirlər ki, layihənin məhv olunması onun ilkin məqsədinin dəyişilməsi ola bilər. İkinci fikir onun maliyyə məhdudluğunu və müvəqqəti ehtiyatların büdcəsinin layihəsinə təsir göstərən “məqsədlər açar”ı olur. Bu layihənin - işçilərinə görə əsas məsələ layihə müddətinə baxmaq vaxtın məhdudluğunu, onun həyat dövriyyəsinin artmasının mümkünlüyünü

nəzərə alınmasıdır. Belə yanaşma layihə əmlakına xidmət göstərən vaxtı artırmaq kimi başa düşülməlidir.

İnvestisiya layihələrinin çıxış elementinin axını layihə məhsullarına xidmət edir və bununla bərabər pulun ölçüsü, forması, gəlir mənbəyi və gəlir vaxtı bildirilməklə icra olunması vacibdir. Layihənin ardıcılığını qiymətləndirilərək, bir-biri ilə əlaqəli proseslərin formalaşması və onların nəticəsi riyazi modellərlə də göstərilə bilər.

İnvestisiya layihələrinin biznesin inkişafına təsir edən amillərinin ekspertinin təhlilində idarəçi hesab edilən şəxs bir çox metodiki göstəricilərdən istifadə etməlidir. Bunlar hansılardır:

- alternativlik prinsipindən ;
- məhsul axınının müasirləşdirilməsi və bütün ehtiyatların pula satılmasının mümkünlüyü ;
- layihənin yenidən hazırlanması və bölmələrin bir-bir ekspertizası (texniki, kommersiya, ekologiya, sosial, maliyyə, iqtisadiyyat);
- dünya təcrübəsində istifadə edilən bütün normalar və başqa gəlir və xərc şərtlərinin uçuğu;
- layihənin icra olunması dövründə qeyri müəyyənliyin və risklərin uçuğu.

İnvestisiya layihələrinin biznesin inkişafına təsir edən amillərinin seçilməsi onun maliyyələşdirilməsinin metodiki məsləhətlər əsasında işçi qrup tərəfindən müəyyən edilə bilər. İnvestisiya layihənin həyata keçməsi qarşıda duran fəaliyyətin məqsədi hesab edilə bilər. Praktiki fəaliyyət, layihənin təhlilini aparan ekspertiza bir daha göstərmiş olur ki, layihənin analizi aparılmalıdır. İnvestisiya layihənin fəaliyyətində ən mühüm rol oynayan faktordır. Onun qiymətli olması təkcə metodologiyadan aslı deyil, həmçinin beynəlxalq təcrübələrin birləşməsindən də aslıdır.

İnvestisiya layihələrinin biznesin inkişafına təsir edən amillərini bu istiqamətdə metodiki göstəricilərin digər iddialarını ətraf mühitlə birləşdirərək, gəlirlər və xərclər axınlarının strukturunu. Onda görürük ki, təhlilin vacibliyi məhs bu məsələ ilə bağlıdır. Bu fikrin maddi-fiziki müxtəlifliyi və dəyərinin zaman və məkan ilə müqayəsi və tutuşdurulması üçün yeganə ölçü vahidini yerinə yetirdiyini görürük.

İnvestisiya layihələrinin biznesin inkişafına təsir edən amillərinin əsas prinsipləri qısa da olsa nəzərdən keçirək. Alternativ anlayışın istifadəsi bazar əlaqələrinə əsaslanır həm də təbii ehtiyatların hər bir zamanı üçün məhdud olma anlayışı ilə bağlıdır. Bu baxımdan həmçinin də rəqabət prinsipindən çıxış anlayışları ilə əlaqəlidir. Qəbul edilmiş hər bir qərarın qiyməti, bu qərara müvafiq olan və qəbul edilməyən ən yaxşı mümkün qərarların qiyməti ilə ifadə oluna bilər. Məsələn üçün iqtisadiyyata məlum olan “yığma və ya sərf etmək” alternativ, təbii ehtiyatların məhdudluğu problemi ilə bağlılıq və müəyyən miqdarda pulun verilmiş investisiya layihəsinə qoyulması haqqında düzgün qərar qəbul edərkən biz onun başqa məqsədlərlə istifadəsindən imtina etməliyik.

Ən son tətbiq edilən metodların göstəriciləri, xarici aləmin dəyişmə şərtlərini və dəyişmənin, layihənin daxili quruluşuna və səmərəliliyinə təsirinin nəzərə alınmasının vacibliyini qeyd edən layihə risklərinin tədqiqatının təhlilindən əmələ gələ bilər.

Prinsip etibarlı ilə investisiya layihələrinin biznesin inkişafına təsir edən amillərə əsaslansaq onda layihənin daxili quruluşuna təsir edən və onun bütöv şəkildə ekspertizasının vacibliyini əks etdirən ətraf mühitlə əlaqəsi hökmən təmin edilməlidir. Bu prinsipə əsaslanan araşdırmalar layihənin xarici və daxili üstünlüklərini aşkar etməyə imkan verir. Daha sonra isə onun haqqında danışılacaq problemlər təyin olunur və çıxış formaları və kriteriyaları xüsusi hesablamalarla təsdiq edilir.

Nəzərə alsaq ki, iki layihədən birini həyata keçirərkən, birinin rentabelliği sıfıra qədər azalırsa yaxud əksinə, onda bunlar bir-birini inkar edən layihələr hesab edilməlidir. Bu layihələrin digər alternativləri odur ki, bu iki layihə eyni məqsədlərin icrası üçün təyin edilə bilərlər. Yəni onları eyni zamanda qəbul edib faydalılığını təmin etmək qeyri mümkündür. İki layihə o vaxt xətalı hesab edilə bilər ki, layihələrdən hər hansı birisini qəbul etmədən, mövcud olan iki layihənin ayrı-ayrılıqda rentabelliği sıfıra bərabər olsun. Həm də, şərtli əlaqə həmişə simmetrik olduğunu yaddan çıxarmamaq şərti ilə. Digər bir işdə var ki, iki layihədən birinin

qəbul və ya rədd edilməsi, o birinin rentabilliyinə təsir etmirsə, onda bunlar asılı olmayan layihələr kimi qiymətləndirilməlidir. Yox əgər hansısa bir layihəni qəbul edərkən digəri rentabellik cəhətdən azalarsa (lakin tam yox olmur), onda bunlar əvəzedici layihələr kimi adlandırılır. Bu həm simmetrik həm də qeyri-simmetrik formada ola bilər. Gəlir və xərclər isə hər iki tərəfə uyğun dəyişə bilər. Bir layihənin qəbulu digərinin rentabilliyini artırarsa, belə layihələr simmetrik layihələr hesab oluna bilər. Bu nisbət də həm simmetrik həm də qeyri-simmetrik ola bilər.

İqtisadi fəallıq real olduğu üçün, investisiya layihələrinin biznesin inkişafına təsir edən amillərə əsaslanaraq layihələr öz təsnifatında növlərə bölünür. Birinci təsnifat, iki layihənin müqayisəsi ilə əlaqəlidir və əlamət olaraq gəlir və xərclərin nisbəti baxımından layihə səmərəliliyinin yalnız və dürüst istifadə edilməsi əsasında götürülür.

İnvestisiya layihələrinin biznesin inkişafına təsir edən amillərinə görə dövlətlərarası, beynəlxalq, milli, bölgələrarası və bölgədaxili, sahələrarası və sahədaxili, korporativ, təşkilati, bir müəssisə layihələri də digər bölgələr kimi fərqləndirirlər. Həyata keçirilmə zamanına görə layihələr qısa müddətli (3 ilə kimi), orta müddətli (3-5 il) və uzunmüddətli (5 ildən artıq) olurlar. Mürəkkəbliyinə görə - sadə, çətin və ya daha çətin kimi ayrılırlar. Layihənin tətbiq sahəsinə görə investisiya, innovasiya, elmi-tədqiqat, tədris-təhsil və qarışıq növlərə ayrılır. İnvestisiya qoyulmasını mütləq şəkildə məcbur edən məqsədi isə əsas formaların yaradılması, innovasiyası olan layihələr, adından məlum olduğu kimi investisiya layihələri kimi dəyərləndirilir.

İnvestisiya layihələrinin biznesin inkişafına təsir edən amillərinə əsaslanaraq biri digər layihənin təsnifatı və ya (bu qeyri investisiya layihəsi də ola bilər), layihələrin idarəetmə sisteminin yaradılması məqsədi ilə V.İ. Voropayevanın “Rusiyada layihələrin idarə edilməsi” əsərində ümumi formada nəzərdən keçirilmişdir. Bu baxımdan bura aid olan layihələr, birincisi fəaliyyət sahəsində uyğun tiplərə görə bölünürlər. Əsasən texniki, təşkilati, iqtisadi, sosial, qarışlara malik olanlara.

İnvestisiya layihələrinin biznesin inkişafına təsir edən amillərinə əsaslansaq, ikinci sinifə əsasən təsnifat edilənlər bunlardır, birinci layihənin quruluşu, ikinci isə tədqiqat sahəsi. Bunlara uyğun olaraq monolayihə, mezolayihə hazırlanır. Müxtəlif tip, növ və miqyas da olan ayrıca layihələr monolayihələrdir. Multilayihə bir sıra monolayihədən ibarət olub çoxlayihəli rəhbərliyə ehtiyac duyan kompleks bir layihə deməkdir. Mezolayihəyə bölgə, sahə və digər qurumların məqsədli inkişaf proqramları hesab edilənlərdir və bura bir çox mono və multilayihə daxil ola bilər.

Üçüncü isə, investisiya layihələrinin biznesin inkişafına təsir edən amillərin təhlilinə əsasən, layihələr miqyaslarına görə fərqlənirlər. Yəni layihənin ölçüsü, iştirak edənlərin sayı və ətraf aləmə təsir göstərməsinə görə fərqlənir. Bunlar öz miqyaslarına görə xırda, orta, iri və çox iri layihələrə ayrılabilir.

V.V.Şeremetin nəzarəti ilə hazırlanmış mütəxəssis və müəllimlər üçün nəzərdə tutulan “İnvestisiyaları idarəetmə” sorğu kitabında, layihənin ölçüləri, həyata keçmə müddəti, keyfiyyət göstəriciləri, ehtiyatların məhdudluğu məsələləri araşdırılmışdır. Bunda əlavə investisiya layihəsinin yeri və həyata keçmə şərtləri əsaslandırılmış və xüsusi layihələr qrupu ayrılaraq müəyyən edilmişdir.. Əvvəldə sadalanan amillərdən hər hansı biri həlledici rol oynaya bilər. Belə olduğu halda qalan amillərin təsiri nəzarətin hamı üçün ümumi üsulu və riskləri idarəetmənin köməyi ilə neytrallaşdırıla bilər. Belə təsnifata müvafiq olaraq ayrılan layihələr aşağıdakılardır:

a) cəlbətilən investisiyaların həcmnin qıt olası ilə, miqyasının kiçik və sadəliyinə görə;

b) müqavilələrin müxtəlif formalı məqsədyönlü proqramlar kimi təsəvvür edilən (beynəlxalq, dövlət, milli, bölgə üzrə, sahələrarası, sahədaxili və qarışıq), lakin bir məqsədə görə birləşmiş, ehtiyatlara bölünmüş və onların yerinə yetirilməsi üçün vaxt müəyyənləşdirilmiş, içərisində çoxlu qarşılıqlı əlaqəsi olan investisiya layihələrinə görə;

v) qısamüddətli layihələrə görə;

q) heç bir səhvi olmayan layihələrə görə;

d) monolayihələrə və onlara alternativ olan – multilayihələrə görə bölünə bilirlər.

Azərbaycan Respublikasında danışdığımız təsnifat layihələrin tətbiq edilmə əlamətinə görə iki qrupa bölünməsi mümkündür. İlk olaraq, layihə hazırda fəaliyyətdə olan şirkətlərə və onların fəaliyyəti əsasında sənayedə əsas kapitalla yönəldilən investisiyalar faktiki qiymətlərinə nəzər salaq. Yeni layihələr əsasında işləyən şirkətlərin cari fəaliyyətinə, həm də bunun layihəyə təsirinə aid olan aspektlərinə nəzər salaq. Aşağıda təqdim edilən cədvələ əsasən biz ölkəmizdə investisiyaların aktivliyini təhlil edərək, onların biznesin inkişafına təsirini müəyyən edə bilərik. Bu baxımdan Azərbaycan Respublikasında sənaye sahələrinə yönəldilmiş investisiyaların strukturuna nəzər yetirək. Bu cədvəl faktiki hazırda olan qiymətlərlə milyon manatla tərtib edilmişdir. Bu baxımdan, sənaye məhsulunun- cəmi üzrə, 2015-ci ildə, 2010-cu ilə nisbətən 42.3%, xarici investisiyalar üzrə 184.0%, daxili investisiyalar üzrə isə 16.9% artım müşahidə olunur.

Cədvəl № 3

Azərbaycan Respublikasının sənayesinə əsas kapitalla yönəldilən investisiyaların miqdarı. (faktiki qiymətlərlə). Milyon manatla.

Göstəricilər üzrə:	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Sənaye məhsullarının ümumi cəmi üzrə. Milyon man.	4276.1	5370.1	6040.1	7500.1	7640.1	8500.1
Xarici investisiyalar üzrə. Milyon.man.	1917.1	2125.1	2668.1	3996.1	4269.1	5742.1
Daxili investisiyalar üzrə. Milyon man.	2359.1	3245.1	3372.1	3504.1	3371.1	2758.1
Mədənçıxarma sənayesi üzrə. Milyon man.	2952.1	3244.1	3857.1	5095.1	5948.1	7145.1
Xarici investisiyalar üzrə. Milyon man.	1883.1	1894.1	2493.1	3866.1	4185.1	5514.1
Daxili investisiyalar üzrə. Milyon man.	1069.1	1350.1	1364.1	1229.1	1763.1	1631.1
Emal sənayesi üzrə. Milyon man.	510.3	847.8	861.3	888.8	644.7	482.8
Xarici investisiyalar üzrə. Milyon man.	1.2	0.3	0.2	0.3	0.8	16.2
Daxili investisiyalar üzrə. Milyon man.	509.2	847.8	861.2	888.8	643.8	466.9
Qida məhsullarının istehsalı üzrə. Milyon man.	27.2	46.6	75.4	160.9	92.5	87.8

Xarici investisiyalar üzrə. Mlion man.	1.2	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Daxili investisiyalar üzrə. Mlion man.	26.1	46.6	75.4	160.9	92.5	87.8
İçki istehsalı üzrə. Mlion man.	12.2	41.6	12.3	16.9	14.7	23.8
Xarici investisiyalar üzrə. Mlion man.	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Daxili investisiyalar üzrə. Mlion man.	12.2	41.6	12.3	16.9	14.7	23.8
Tütün məmulatlarının istehsalı üzrə. Mlion man.	32.6	0.0	75.5	0.0	0.0	0.0
Xarici investisiyalar üzrə. Mlion man.	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Daxili investisiyalar üzrə. Mlion man.	32.6	0.0	75.5	0.0	0.0	0.0
Toxuculuq sənayesi üzrə. Mlion man.	9.9	0.3	5.8	10.5	38.9	10.3
Xarici investisiyalar üzrə. Mlion man.	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Daxili investisiyalar üzrə. Mlion man.	9.9	0.3	5.8	10.5	38.9	10.3
Geyim istehsalı və rənglənməsi. Mlion man.	13.7	14.1	0.0	0.0	9.1	10.5
Xarici investisiyalar üzrə. Mlion man.	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Daxili investisiyalar üzrə. Mlion man.	13.7	14.1	0.0	0.0	9.1	10.5
Dəri, dəridən məmulatlar və ayaqqabıların istehsalı üzrə. Mlion man.	1.2	1.7	0.0	0.0	0.0	8.9
Xarici investisiyalar üzrə. Mlion man.	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Daxili investisiyalar üzrə. Mlion man.	1.2	1.7	0.0	0.0	0.0	8.9
Mebeldən başqa ağacın emalı və ağacdan məmulatların və tıxacın istehsalı. Mlion man.	0.3	98.4	30.2	23.5	15.1	17.7
Xarici investisiyalar üzrə. Mlion man.	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Daxili investisiyalar üzrə. Mlion man.	0.3	98.4	30.2	23.5	15.1	17.7
Kağız və karton istehsalı üzrə. Mlion man.	0.0	18.6	4.5	3.6	21.2	4.2
Xarici investisiyalar üzrə. Mlion man.	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Daxili investisiyalar üzrə. Mlion man.	0.0	18.6	4.5	3.6	21.1	4.2
Poliqrafiya fəaliyyəti və yazılmış məlumatların daşıyıcılara çoxaldılması. Mlion man.	0.6	0.0	0.0	0.0	0.0	21.8
Xarici investisiyalar üzrə. Mlion man.	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Daxili investisiyalar üzrə. Mlion man.	0.6	0.0	0.0	0.0	0.0	21.8
Neft məhsullarının istehsalı üzrə. Mlion man.	25.5	48.5	32.6	25.7	33.2	16.4
Xarici investisiyalar üzrə. Mlion man.	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Daxili investisiyalar üzrə. Mlion man.	25.5	48.5	32.6	25.7	33.2	16.4

Kimya sənayesi üzrə. Mlion man.	1.4	1.6	1.6	3.6	2.2	6.9
Xarici investisiyalar üzrə. Mlion man.	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Daxili investisiyalar üzrə. Mlion man.	1.4	1.6	1.6	3.6	2.2	6.9
Əczaçılıq məhsullarının istehsalı üzrə. Mlion man.	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Xarici investisiyalar üzrə. Mlion man.	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Daxili investisiyalar üzrə. Mlion man.	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Rezin və plastmas məmulatların istehsalı üzrə. Mlion man.	0.0	27.9	35.4	50.4	16.5	22.3
Xarici investisiyalar üzrə. Mlion man.	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Daxili investisiyalar üzrə. Mlion man.	0.0	27.9	35.4	50.4	16.5	22.3
Digər qeyri-metal mineral məhsulların istehsalı üzrə. Mlion man.	195.3	139.8	26.8	43.4	56.6	37.4
Xarici investisiyalar üzrə. Mlion man.	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	16.2
Daxili investisiyalar üzrə. Mlion man.	195.3	139.8	26.8	43.4	56.6	21.3
Metallurgiya sənayesi üzrə. Mlion man.	21.6	100.1	54.5	51.1	2.4	5.3
Xarici investisiyalar üzrə. Mlion man.	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Daxili investisiyalar üzrə. Mlion man.	21.6	100.1	54.5	51.1	2.4	5.3
Hazır metal məmulatlarının istehsalı üzrə. Mlion man.	149.1	294.4	259.2	366.3	170.9	98.6
Xarici investisiyalar üzrə. Mlion man.	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Daxili investisiyalar üzrə. Mlion man.	149.1	294.4	259.2	366.3	170.9	98.6
Kompüter, elektron və optik məhsulların istehsalı üzrə. Mlion man.	1.2	0.0	0.0	2.8	0.0	0.2
Xarici investisiyalar üzrə. Mlion man.	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Daxili investisiyalar üzrə. Mlion man.	1.2	0.0	0.0	2.8	0.0	0.1
Elektrik avadanlıqlarının istehsalı üzrə. Mlion man.	17.8	0.0	17.4	9.8	18.6	31.2
Xarici investisiyalar üzrə. Mlion man.	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Daxili investisiyalar üzrə. Mlion man.	17.8	0.0	17.4	9.8	18.6	31.2
Maşın və avadanlıqların istehsalı üzrə. Mlion man.	0.3	0.2	0.0	1.8	0.2	19.6
Xarici investisiyalar üzrə. Mlion man.	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Daxili investisiyalar üzrə. Mlion man.	0.3	0.2	0.0	1.8	0.2	19.6
Avtomobil, qoşqu və yarımqoşquların istehsalı üzrə. Mlion man.	1.2	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0

Xarici investisiyalar üzrə. Mlion man.	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Daxili investisiyalar üzrə. Mlion man.	1.2	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Sair nəqliyyat vasitələrinin istehsalı üzrə. Mlion man.	0.0	0.0	173.8	68.3	113.5	5.8
Xarici investisiyalar üzrə. Mlion man.	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Daxili investisiyalar üzrə. Mlion man.	0.0	0.0	173.8	68.3	113.5	5.8
Mebellərin istehsalı üzrə. Mlion man.	0.0	14.8	23.4	27.6	20.9	31.7
Xarici investisiyalar üzrə. Mlion man.	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Daxili investisiyalar üzrə. Mlion man.	0.0	14.8	23.4	27.6	20.9	31.7
Sair sənaye məhsullarının istehsalı üzrə. Mlion man.	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Xarici investisiyalar üzrə. Mlion man.	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Daxili investisiyalar üzrə. Mlion man.	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Maşın və avadanlıqların quraşdırılması və təmiri üzrə. Mlion man.	0.6	0.9	34.4	24.4	19.8	23.9
Xarici investisiyalar üzrə. Mlion man.	0.0	0.3	0.2	0.3	0.8	0.0
Daxili investisiyalar üzrə. Mlion man.	0.6	0.7	34.3	24.2	18.9	23.9
Elektrik enerjisi, qaz, buxar və kondisiyalaşdırılmış hava ilə təchizatı üzrə. Mlion man.	422.7	768.8	565.9	489.5	423.8	287.3
Xarici investisiyalar üzrə. Mlion man.	23.1	188.3	91.3	89.1	75.9	16.6
Daxili investisiyalar üzrə. Mlion man.	399.7	580.8	474.7	400.5	347.8	270.8
Su təchizatı, çirkli suların və tullantıların təmizlənməsi. Mlion man.	391.6	508.6	755.8	1026.1	623.4	584.8
Xarici investisiyalar üzrə. Mlion man.	10.4	42.1	83.8	40.3	7.6	195.1
Daxili investisiyalar üzrə. Mlion man.	381.3	466.6	671.9	985.8	615.9	389.8

Bu cədvəl Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatları əsasında tərtib edilmişdir.

Cədvəldə verilmiş rəqəmlər fəaliyyətində olan istehsala tətbiqinin bir neçə nümunəsinə nəzər yetirək. Tətbiq olunan layihənin işləmə vaxtına uyğun, işləyən şirkətin təhlili nəticəsində seçilmiş göstəricilərin (misal olaraq, ümumi gəlir) pul vahidləri ilə əks olunan qiymətlərlə verilməsi vacibdir.

Biz yuxarda verilmiş cədvəldə əlbətdə müsbət tendensiyaları görürük, lakin elə sahələr var ki, bu sahələrə heç bir sent də investisiya qoyulmamışdır. Məsələn qida məhsullarının istehsalına yalnız 2010-cu ildə 1.2 mln manat xarici investisiya qoyulmuş və sonrakı illərdə bir qəpikdə investisiya qoyulmamışdır. İçki istehsalına, tütün məmulatlarının istehsalına, toxuculuq sənayesinə, kağız və karton istehsalına, neft məhsullarının istehsalına, kimya sənayesinə, rezin və plastmas məmulatların istehsalına, digər qeyri-metal mineral məhsulların istehsalına, metallurgiya sənayesinə, hazır metal məmulatlarının istehsalına, kompüter, elektron və optik məhsulların istehsalına, elektrik avadanlıqlarının istehsalına, maşın və avadanlıqların istehsalına, avtomobil, qoşqu və yarımqoşquların istehsalına, mebellərin istehsalına, 2010-cu 2015-ci illərdə bir sent də olsun xarici investisiya qoyulmamışdır.

Elə sahələr var ki, bu illər ərzində nə xarici nə də daxili investisiyalar qoyulmamışdır. Məsələn, əczaçılıq məhsullarının istehsalına 2010-2015-ci illərdə bir qəpik də investisiya qoyulmamışdır. Əlbətdə dövlət bu məsələləri öz nəzarətinə və himayəsinə götürməsi vacib məsələdir.

1.3. İnvestisiyaların biznesin inkişafında rolünün elmi əsaslarla təhlili

Apađığımız araşdırmalar nəticəsində biznesin inkişafında investisiyaların qoyuluşu həm investisiyalar həm pul, həm də real kapitala qoyulmuş vəsaitlər hesab edilir. Bu, pul vəsaitləri, kreditlər, qiymətli kağızlar, daşınar və daşınmaz əmlaka, intellektual mülkiyyətə və digər dəyərli sahələrə qoyulan investisiya vəsaitlər şəklində həyata keçirilə bilər. Real kapitala qoyulan investisiyalar (onları çox zaman kapital əmələ gətirən və ya qeyri-maliyyə aktivlərinə qoyulan investisiyalar adlandırırlar) əsas kapitalın təkrar istehsalına və bərpasına səbəb olurlar. Bu baxımdan adətən, investisiyalar barəsində danışarkən, məhz bu o növ investisiyalar nəzərdə tutulur. İnvestisiyaların belə şəkildə müəyyən olunması, bazarda iqtisadi əhəmiyyət daşıyır. [16.səh.41.]

Ümumiyyətlə, investisiya layihələrinin biznesin inkişafında rolu çoxtərəfli proses kimi başa düşülür. Belə ki, investisiya fəaliyyəti qarşılıqlı faydalılığa, yə'ni həm obyektə, həm də subyektə (investora) mənfəət gətirməsi ilə fərqlənir. İnvestisiya layihələrinin biznesin inkişafında rolu müxtəlif mənbələr hesabına aparıla bilər. Bunlar əsasən aşağıdakılardır:

- investorun şəxsi vəsaiti (mənfəət, amortizasiya ayırmaları, pul yığımları və s.)
- borc vəsaiti (bankların krediti, digər təşkilatların borc vəsaitləri)
- cəlb olunmuş vəsaitlər (səhm və digər qiymətli kağızların satışından)
- büdcə və qeyri-büdcə fondlarının vəsaitləri hesabına.

Pul kapitalına qoyulan investisiyalar barəsində danışdıqda, (bu, maliyyə vəsaitlərinin kredit və qiymətli kağızlar şəklində qoyuluşdur) onların bir hissəsi dərhal real kapitala çevrilə bilər. Digər məsələ olan, ikinci hissəsi bir qədər sonra real kapitala çevrilir. Üçüncü hissə isə ümumiyyətlə real kapitala çevrilməyəcəkdir. (Bu əsasən hər hansı bir kompaniya tərəfindən buraxılan və ya alınan, sonra isə iflasa uğrayan qiymətli kağızlardır).

Başqa sözlə, biznesin inkişafı üçün pul kapitalına qoyulan investisiyalar əsasən ölkənin gələcək investisiyalaşma məqsədi üçün istifadə edilə biləcəyi

vəsaitlərdir. Investisiya layihələrinin biznesin inkişafı üçün praktik olaraq həyata keçirilməsi investisiya fəaliyyətinin həyata keçirən mütərəqqi yanaşmalar tələb edir.

Beləliklə, investisiyalar biznesin inkişafında ikili rol oynaya bilirlər. Qısa dövr ərzində istehsal məcmu tələb ilə təsir göstərə bilər və uzun müddət zaman çərçivəsində əsaslı kapitalın yaranmasının potensial istehsal və məcmu təklifə təsir göstərə bilər. Bu baxımdan kapital əsas istehsal amillərinin əsaslarından hesab edilir. Yəni bu elə imkandır ki, bu məhsul istehsalında mühüm əhəmiyyət daşıyır. Bu baxımdan kapital bir neçə konkret formalar ala bilər.

Investisiyalar biznesin inkişafında makroiqtisadiyyatda 2 rol oynayır. Bunlardan birinci, investisiyalar xərclərin böyük və dəyişkən komponenti olduğuna görə, investisiyaların kəskin artması və ya azalması məcmu tələbə kəskin tə'sir göstərə bilmək bacarığı. Rəqəbi zamanda məcmu tələbin dəyişməsi baxımında öz növbəsində istehsal və məşğulluğa tə'sir göstərməsi. Digəri ikinci, investisiyalar kapital yığımına səbəb olmaq qabiliyyətinə malikdir. Avadanlıq və tikililərin artımı ölkənin potensial istehsalının genişləndirilməsinə səbəb olur və uzun müddətə iqtisadi artımı təmin edə bilər.

Biznesin inkişafı üçün investisiya qoyuluşunda birbaşa və portfel investisiyaları müasir bazarda daha böyük əhəmiyyət kəsb edirlər. Kapitalın qoyulma məqsədinə görə bölgüsü investisiya qoyuluşu sahəsində böyük praktik əhəmiyyətə malikdir.

Biznesin inkişafı üçün birbaşa investisiyalar bu elə kapital qoyuluşudur ki, bu zaman investora onun qoyduğu kapitalla birbaşa nəzarət imkanı yaranır. Birbaşa investisiyalar biznesin inkişafı üçün uzun müddətə iqtisadi maraq əldə etmək məqsədi güdür. Bu investisiyalar əsasən şəxsi sahibkarın maddi marağı ilə bağlıdır.

Biznesin inkişafı üçün portfel investisiyalar xarici qiymətli kağızlara qoyulan kapital da ola bilər. Bu investisiyalar investora kapital qoyuluşu obyekt üzərində real nəzarət hüququ vermir.

Nəzərə alsaq ki, 1990-cı ilə kimi dünyada biznesin inkişafı üçün birbaşa investisiyalar üstünlük təşkil edirdisə, 1990-cı ildən sonra portfel investisiyaların həcmi daha çox artmağa başladı.

Bizdə investisiyaların həcmnin əksər hissəsi neft şirkətlərinin payına düşür. Birbaşa investisiyaların 90%-i və portfel investisiyaların payına düşür.

Muasir dövrdə portfel investisiyaların həcmi birbaşa investisiyaların həcmi ötmüşdür. Belə ki, kapitalın beynəlxalq hərəkətində birbaşa investisiyalar 25%, portfel investisiyalar 66%, digər beynəlxalq investisiyalar isə 9% təşkil edirlər. BVF-in qəbul etdiyi qaydaya görə, birbaşa investisiyaların xarakterik xüsusiyyəti investorun investisiya qoyulmuş obyektin idarəedilməsində iştirak etməsi xüsusi bir məsələdir. Bunun üçün isə həmin obyektin səhmlərinin 10%-nə malik olmaq kifayət hesab edilir.

Əgər investor idarəetmə prosesində iştirak etmirsə və obyektin səhmlərinin 10%-dən az bir hissəsinə malikdirsə, bu cür investisiyalar artıq portfel investisiyaları hesab edilir. Qeyd edək ki, BVF tərəfindən verilmiş bu tərif şərti ola bilər. Bəzən, investor obyektin səhmlərinin 10%-dən az bir hissəsinə malik olsa da və əgər o, obyektə (müəssisəyə) rəhbərlikdə iştirak edirsə, belə investisiyalar əksər ölkələrdə birbaşa investisiyalara aid edilir.

Kapitalın belə formada bölünməsi əsasən hər bir konkret ölkədə biznesin inkişafı üçün investisiya və bank qanunvericiliyində öz əksini tapmalıdır. Məsələn, respublikamızın «Investisiya fəaliyyəti haqqında» qanununun 2-ci maddəsində investisiya fəaliyyətinin aşağıdakı növləri göstərilir.

-Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları, qeyri-dövlət müəssisəsində çalışaraq və idarə, təşkilat və digər qurumlar tərəfindən həyata keçirilən özəl investisiya fəaliyyəti ola bilər;

-Dövlət qurumları və idarə etmə orqanları, habelə dövlət müəssisə, idarə və təşkilatları tərəfindən büdcə, büdcədən kənar fondların, özlərinə məxsus və borc vəsaitlərinin hesabına həyata keçirilən dövlət investisiya fəaliyyəti ola bilər;

-xarici vətəndaşlar, hüquqi şəxslər, dövlətlər, beynəlxalq maliyyə təşkilatları, habelə vətəndaşlığı olmayan şəxslərin həyata keçirdikləri xarici investisiya fəaliyyəti ola bilər;

-Azərbaycan Respublikasının və xarici dövlətlərin vətəndaşları, hüquqi şəxsləri və dövlətlər tərəfindən həyata keçirilən birgə investisiya fəaliyyəti bura daxil edilə bilər.

Törəmə şirkətlər xarici ölkədə müstəqil bir şirkət kimi qeydiyyatdan keçərək nəzarəti ana şirkət, yəni investor özü həyata keçirə bilər. Son dövrlər belə şirkətlərdə xarici investor kapitalının 50%-dən çox hissəsinin olduğunu müşahidə edilir.

Ölkəmizdə investisiyalar əsasında biznesin inkişafı üçün BMT-nin iqtisadi xidmət orqanlarının himayəsi altında keçirilən iqtisadi tədqiqatlar birbaşa investisiyaların idxal və ixracının spesifik səbəblərini müəyyən etməyə imkan verir. Birbaşa investisiyaların ixrac olunmasının səbəbləri çox önəmlidir və bunlar aşağıdakılardır:

Texnologiya əsasında əldə edilmiş liderlik:

Şirkətin elmi-tədqiqat və konstruktor-layihə işlərinə çəkdiyi xərc nə qədər yüksəkdirsə, birbaşa investisiyaların həcmi bir o qədər böyükdür və ya əksinə.

Elmi-tədqiqata çəkilən xərclər ilə birbaşa investisiyaların ixracı arasında asılılığın olması artıq əksər ölkələrin təcrübəsində özünü göstərib.

İşçi qüvvəsinin ixtisaslaşması əsasında olan önəmli üstünlük:

Bu adətən işçilərin əmək haqqının orta səviyyəsi ilə müəyyən edilir. Şirkətdə əmək haqqının səviyyəsi nə qədər yüksəkdirsə, şirkət bir o qədər çox birbaşa investisiya ixrac edir və ya əksinə, əmək haqqının səviyyəsi nə qədər aşağıdırsa, şirkət bir o qədər az həcmdə birbaşa investisiya ixrac edə bilər.

Reklam əsasında əldə edilən üstünlük:

Bu, beynəlxalq marketinqdə toplanmış təcrübə ilə ifadə oluna bilər. Şirkətin reklam xərcləri nə qədər yüksəkdirsə, onun birbaşa investisiya ixracı da bir o qədər yüksək ola bilər.

Iqtisadiyyatın müasir inkişaf həcmi:

Şirkətin daxili bazarda istehsal həcmi nə qədər yüksəkdirsə, birbaşa investisiyaların həcmi də bir o qədər yüksək ola bilər.

Təbii sərvətlərlə tə'min olunma səviyyəsi:

Şirkətin hər hansı bir təbii ehtiyatlara olan tələbatı yüksəkdirsə, şirkət məhz bu ehtiyatlarla zəngin olan ölkəyə daha çox birbaşa investisiya qoymaq marağında olacaq.

Nəqliyyat xərclərinin azaldılması məqsədi ilə istehsal obyektinin istehlakçıya daha yaxın məsafədə tikilməsi, idxal maneələrindən aradan qaldırmaq üçün xarici ölkə ərazisində istehsalın təşkili və s. birbaşa investisiya ixracının səbəbləri kimi göstərilə bilər.

Biznesin inkişafı üçün birbaşa investisiyaların idxal olunma səbəbləri isə yuxarıda deyilənlərlə demək olar ki, üst-üstə düşür. Bununla belə birbaşa investisiyaların idxal olunmasının özünəməxsus, spesifik səbəbləri də vardır. Bunlar arasında aşağıdakıların göstərmək olar.

Kapitala olan müasir tələb:

Şirkətin kapitala olan tələbi nə qədər yüksəkdirsə, şirkət bir o qədər çox birbaşa investisiya idxal edə bilər.

Yaradılmış milli filialların sayı:

Şirkətin ölkə daxilində olan bölmələrinin sayı yüksək olduqca, onun birbaşa investisiya idxalı da yüksək olacaqdır.

Müasir istehsal xərclərinin həcmi:

Istehsal xərclərinin səviyyəsi aşağı olduqca, birbaşa investisiyaların idxal səviyyəsi yüksək olacaqdır.

Daxili bazarın qorunmasının səviyyəsi:

Kapitalın idxalı mal idxalına alternativ olduğundan, daxili bazarın gömrük və digər vasitələr ilə qorunma səviyyəsi yüksək olduqca birbaşa investisiyaların idxalı da yüksək ola bilər.

Müasir bazarın real ölçüsü:

Daxili bazarın real ölçüsü nə qədər böyükdürsə, birbaşa investisiyalara olan tələb də bir o qədər yüksək hesab edilməlidir.

XIX əsrin axırı XX əsrin əvvəllərində Avropadan Amerikaya külli miqdarda kapital ixrac olunmağa başladı və bunu birbaşa investisiyalar kimi qey etmək mümkündür.

İkinci dünya müharibəsindən sonrakı illərdə, xüsusilə 60-cı illərdən başlayaraq birbaşa investisiyaların həcmi kəskin artmağa başladı. Birbaşa investisiyalar haqqında ilk statistik məlumatlar isə 1970-ci ildən etibarən dərc olunmağa başlandı. Həmin dövrdə onların ümumdünya həcmi 13 mlrd. dollar təşkil edirdi ki, bunun da 60%-i ABŞ-ın payına düşürdü. Müasir dövüdə isə Azərbaycan Respublikasının iqtisadiyyatına 2010-2015-ci illərdə kredit qoyuluşlara aşağıdakı cədvəldə göstərilmişdir.

Cədvəl № 4

Azərbaycan Respublikasının iqtisadiyyatına kredit qoyuluşları

Göstəricilər:	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Ümumi kredit qoyuluşları. Mlion man.	9163.5	9950.4	12720.6	15422.8	18542.7	21730.5
Qısamüddətli kredit qoyuluşları. Mlion man.	2567.2	3051.3	3885.2	3335.6	3931.4	5297.4
Qısamüddətli kreditlərin cəmi kredit qoyuluşlarında xüsusi çəkisinin həcmi. Mlion man.	28.1	30.8	30.6	21.7	21.3	24.5
Uzunmüddətli kredit qoyuluşlarının miqdarı. Mlion man.	6596.4	6899.2	8835.5	12087.6	14611.4	16433.2
Uzunmüddətli kreditlərin cəmi kredit qoyuluşlarında xüsusi çəkisinin həcmi. Mlion man.	72.1	69.4	69.6	78.5	78.9	75.7
Vaxtı keçmiş kredit qoyuluşlarının miqdarı. Mlion man.	492.8	633.9	748.9	792.9	976.4	1508.6
Vaxtı keçmiş kreditlərin cəmi kredit qoyuluşlarında xüsusi çəkisinin həcmi. Mlion man.	5.5	6.5	5.8	5.2	5.4	6.8

Bu cədvəl Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatları əsasında tərtib edilmişdir.

Yuxardə tərtib edilən cədvəl əsasında aparılan hesablamalar onu görürük ki, 2010-2015-ci illərdə kredit qoyuluşları 137%, qısamüddətli kredit qoyuluşları 106% artmış, lakin qısamüddətli kreditlərin cəmi kredit qoyuluşlarında xüsusi çəkisi 17% azlmışdır. Hesablama faizlərinə əsasən görünür ki, uzunmüddətli kredit qoyuluşları 149%, uzunmüddətli kreditlərin cəmi kredit qoyuluşlarında xüsusi çəkisi 5%, vaxtı keçmiş kredit qoyuluşları 206%, vaxtı keçmiş kreditlərin cəmi kredit qoyuluşlarında xüsusi çəkisi isə 27,7% təşkil etmişdir.

II FƏSİL. İnvestisiya layihələrinin biznesin inkişafında rolunun müasir problemləri

2.1. İnvestisiyaların səmərəli idarə olunmasının biznes sistemlərinin aktivliyinə təsiri

Tədqiqat işinin əsas məqsədi investisiya layihələri əsasında biznesin inkişafında rolunun təhlili prosesidir. Bütün verilmiş investisiya layihələrinin meyarlarından istifadə edərək biznesin inkişafı üçün maliyyə alətlərinin, onların qiymətləndirmə üsullarının və investisiya portfelinin formalaşması strategiyasının yaxşı hazırlanmasının vacibliyinin əsasını investisiya menecmenti təşkil etdiyini unutmaq olmaz.

İnvestisiya layihələrinin daxilində olan risklərinin qiyməti və bu layihə risklərinin idarə edilməsi önəmli məsələdir. Biz bunnla gəlirli layihənin həyata keçirilməsini və ondan istifadəyə olan münasib konsepsiya riski əsasən birləşmə kompleksi üsulundan sonra yaranır. Qiymət riski dedik də, bu təhlil üsulunun davamlı şəkildə aparılan yekunu ola bilər.

Bu bizə mümkün miqyasların aşkara çıxarılmasının nəticəsində risk amilinin göstərilməsi və minimumlaşdırmasına gətirib çıxarar. Hazırda təsdiq olunub ki, biznesin inkişafı üçün investisiya layihəsinin riskli qiymətinin özünün çox aspektli tədqiqat üzərində qurulması vacibdir. Biznesin inkişafı üçün investisiya layihəsinin hesablanmasına daxil edilmiş əsasən texnika - texnoloji, ticarət, ictimai, ekoloji, institusional, maliyyə, iqtisadi baxımdan onun qarşılıqlı əlaqələrinin və onun xarici mühitinin aşkara çıxarılması məqsədi ilə həyata keçrilir. [15.səh.85.]

Biznesdə investorların hər biri fərdi, pərakəndə və institusional investorlar olaraq fərqlənilir. Burada ilkin mərhələdə öz vəsaitlərini biznesə investisiya kimi qoyan fiziki şəxsi adlandırılır. Növbəti mərhələ sığorta kompaniyaları, depozit institutları və ya banklar, əmanət və kredit asossasiyaları ola bilər. Bura eyni zamanda investisiya kompaniyaları və müxtəlif fondlarda daxil edilə bilər. Belə qeyd olunur ki əvvəllər ABŞ-ın maliyyə bazarlarında xüsusən fərdi investorlar üstün yer

tuturdularsa, hazırda isə institusional investorlar üstünlük təşkil edir. Bu baxımdan onlar maliyyə bazarlarının institusionallaşmasına şərait yaradırlar. Belə pozitiv proseslər digər inkişaf etmiş ölkələrdə də baş verir.

Biz çalışmalıyıq ki burada əsas diqqəti institusional investorların layihələr əsasında portfellərinin idarə olunmasına daha çox fikir verək. Lakin qeyd etmək lazımdır ki investisiya layihələrinin menecmentinin prinsipləri fərdi investorlar tərəfindən də tətbiq oluna bilər.

Gəlirli investisiya layihənin təhlili əsasında işə statistik cəhətdən deyil, tələbə uyğun olan mümkün və lazımı təsiri göstərə bilmək cəhətdən təhlilini aparaq. Bununla bağlı metodologiyanın öyrənilməsinə yönəldilmiş, əvvəlcədən işdə təsdiq edilən «müvazinətləşdirməyə münasib risk» məsələlərinə nəzər yetirək.

Nəticə olaraq qeyd edə bilərik ki, riskləri idarə olunması özünə layihənin təklif və tədbirlərinə əsaslanmaq üçün işlənilib və həyata keçirilməsini daxil edir. Əmələ gələn risk dərəcəsi uyğun son dərəcəyə qədər istiqamətləndirilir .

İndi isə riskin nəzəriyyəsi səbəbləri, amilləri, və risk dərəcəsi amillərinə diqqət yetirək. Riskin səbəbinin yaranması ehtimal məsələlərdən əmələ gəlir ki, onlar potensial mənfi haldır və belə hallar layihənin həyata keçirilməsində nəzərə alınmalıdır. Bunların bəzisini qabaqcadan qalan hissəsini isə əvvəlcədən görmək lazımdır.

Bizim apardığımız araşdırmamda, biznesin inkişafı üçün tərtib edilən bütün layihələrdə mövcud olan risklərinin təhlili və aparılan işlər lazımı modellərin qurulması çox zəhmət və vəsait tələb edir. Bu da əsasən analitikləri işə keyfiyyətli metodlar tətbiq edilməsini və adar edir. Bu səbəbdən indi investisiya layihələrinin tərkibində olan risklərinin tədqiqatında güc ağırlığının mərkəzinin müəyyən edilməsi lazımdır. Çətin modellərlə təyin edilən risk amillərinin daha dəqiq təsvirinə və onların idarə olunma üsuluna doğru getməyə imkan verir.

Biznesin inkişafı üçün investisiya layihəsinin həyata keçirilməsi şərtləri barəsində məlumatın tam olmaması vacibdir. Bu halda onun istismarına görə təcrübədə xoşagəlməz hadisələrin yaranma bilməsi əsasən layihəni riskli şəkildə idarə etməyə vadar edir. Biznesin inkişafı üçün investisiya layihəsinin həyata keçirilməsi

prosesinin aparılması önəmli məsələdir. Nəzərə almaq lazımdır ki, bu işin nəticələri investisiya layihəsinin bütün iştirakçıları tərəfindən istifadə oluna bilər. Bura əsasən daxildir, sifarişçi yəni investor, layihələr olan şirkətlər, podratçılar, banklar, sığorta kompaniyaları, rəhbərliyin bütün idarə etmə mərhələləri və s.

Məsələn, mümkün qiymətlərin köməyi ilə planlaşdırılmış investisiya layihə məqsədindən və onunla əlaqədar layihənin həyata keçirilməsi üçün nəticələrin kəmiyyətindən istifadə etməklə. Yaddan çıxarmaq lazım deyil ki, kənarlaşma daima risk dərəcə göstəricilərini tapmaq üçün bəzi göstəricilərdən istifadə olunur. Bizim tədqiqatlarımız göstərir ki, qiymət göstəricilərinin seçilməsi özündə çox yönümlü çətin bir məqsəd daşıyır. Yəni təkcə qiymət göstəricisinin mənasının tapılması ilə deyil, həmçinin qiymətin alınması metodunun təsviri ilə də bu məsələnin həlli mümkündür.

Biznesin inkişafı üçün investisiya layihələrinin tərkibində olan risklərin idarə olunması prosesi, həm investisiya qərarının səmərəliliyinin qaldırmaq deməkdir. Risklərin idarə edilməsi ilə əlaqədar bütün üsulların əsas icraçısı rolu layihə menecerinin üzərinə düşür. Bu məsələlərdə onun səmərəli iştirakı olan icracı komandadan çox asılıdır.

Qərbi ölkələrində investisiya layihələrinin idarə olunması peşəkar menecerlər institutundan istifadə olunur. Burada əsas məqsəd layihənin idarə olunması əsasən idarə edənlərin çiyinlərinə düşən inzibati yükün ağırlığının azaldılması məqsədini daşıyır. Bu zaman menecerin üzərinə düşən yükün müasir vasitələrlə planlaşdırılması sahəsində layihənin idarə olunması üsullarından istifadə edilməsi məsələsidir. Buraya qrafiklərin işlənməsindən, işin yerinə yetirilməsi gedişinin nəzarətindən və cümbəcür hesabların qurulması bura daxildir. Bunların hamısı investisiya layihəsini həyata keçirən menecer qrupunun və bütün iştirakçıların qarşılıqlı köməyindən istifadə etməkdir. Belə məqamlarda idarəçilik qərarını qəbul edən şəxslərə, vaxtında qısa məlumatı çatdırmaqla, layihə və onların auditini arxasınca nəzarəti asandlaşdırmaq imkanı yaradır.

Biznesin inkişafı üçün investisiya layihələrində olan risklərin idarə olunması prosesini bütün ehtiyatların tam şəkildə xarakterizə edilməsi lazımdır. Onun konkret praktiki istiqamətin müəyyən etmək imkanı verən və risk amillərini və layihənin həyata keçirilməsi prosesi hazırlamalıdır. Bu zaman xoşagəlməz halların ortaya çıxması və onun nəticəsini qiymətləndirilməlidir. Risklərin təsirinin azaldılması üsullarını müəyyən edilməli və bu riskləri arada qaldıra bilən tədbirləri ön plana çıxarmaq lazımdır. Bu zaman investisiya layihəsinin məlum olan parametrlərini müəyyən edib həyata keçirilməsinə uyğun hərəkət dinamikasını izləmək və onların dəyişikliklərini düzgün istiqamətə çevirmək lazımdır.

Biznesin inkişafı üçün investisiya layihəsinin menecerlərin imkanlarından istifadə etmək üstünlükləri ilə yanaşı neqativ hallarında olduğunu yaddan çıxartmaq lazım deyil. Məsələn, investisiya layihəsi ilə idarə etmə ierarxik struktur vəziyyəti olduqda qərarın qəbul edilməsini və qiymətləndirilməsi üçün daha çox zamanın sərf edilməsi tələb olunur.

Yaddan çıxarmaq lazım deyil ki, planlaşdırma işi özü «aşağıdan-yuxarı» həyata keçirilir. Həmçinin biznes-planın hazırlanmasında iştirak edənlər rəhbərliyin bütün məlumatları tam dəqiqliklə və vaxtında çatdırılması təmin edilir.

Bu problemlərin həllində menecerlərin bacarıqlı olması, investisiya layihəsinin həyata keçirilməsi, daxildə işin gedişi haqqında məlumat əldə etmək üçün prosesinin hazırlanması bacarıqlı olmalıdır. İnvestisiya layihənin vəziyyəti haqqında hesabatın vaxtında düzgün hazırlanması planını real qurmaq lazımdır. Bütün bu məsələlərin həlli investisiya layihə rəhbərinə qrafik qurmağa imkan verir.

Biznesin inkişafı üçün investisiya layihəsinin meneceri və onun rəhbərinin üzərindən cavabdehliyi götürmür və bu o deməkdir ki, qərar qəbul edən mühüm şəxsin məsuliyyəti böyükdür. Menecerin şəxsi fəaliyyəti və məsuliyyəti investisiya layihəsinin başçısı ilə eyni hüquqda olur. Biznesin inkişafı üçün investisiya layihəsinin müvəffəqiyyətli olması onun təşkilati strukturu ilə müəyyən olunur. Bura ilk növbədə, təşkilati formalar daxil edilir. İkinci isə, layihənin idarə olunmasına təşkilat strukturlarının daxil edilməsi vacibdir. İnvestisiya layihəsinin idarə olunması,

təşkilatı strukturun anlayışı şirkətin qarşılıqlı əlaqəli orqanlarının çoxtərəfli ierarxik quruluşunu əmələ gətirir. Təşkilatı forma, investisiya prosesinin həyata keçirilməsi prosesində bütün iştirakçılar arasında həmişə qarşılıqlı əlaqələr mövcud olmalıdır. Biznesin inkişafı üçün investisiya layihəsinin gəlirliliyi təhlil edilərkən, gələcəkdə mümkün ola biləcək iki alternativ situasiyanı müqayisə etmək düzgün və önəmli olardı. Bunlar hansılardır:

a) şirkət öz layihəsini həyata keçirmişdir.

b) şirkət öz layihəsini həyata keçirməmişdir. Bu metodu çox vaxt «layihə ilə – layihəsiz adlandırırlar». Metodu modifikasiya olunmuş şəkildə aşağıdakı kimi göstərmək olar:

$$V_{inv} = \square V_{pr} - \square Spr.$$

V_{inv} – investisiya layihəsindən əldə olunan gəlir.

$\square V_{pr}$ – layihə sayəsində gəlirdəki dəyişiklik

$\square Spr$ – layihə sayəsində xərclərdə baş verən dəyişiklik.

Gəlin indi belə misalı nəzərdən keçirək, fərz edək ki, şirkətin 7 ilə nəzərdə tutulmuş investisiya layihəsi var. Əgər şirkət layihədən istifadə edərsə və ondan imtina edərsə, onun xalis gəliri necə dəyişə bilər?

Layihəsiz şirkətin ümumi gəliri 50 milyard manat, xərcləri 40 milyard manat təşkil edəcəkdir. İnvestisiya layihəsinin həyata keçdiyi şəraitdə isə ümumi gəlir 90 milyard manat olduğu halda, xərclər 60 milyard manat təşkil edəcəkdir. Göstəriciləri aşağıdakı cədvəldə verilmiş şəkildə təsvir edilməsi lazımdır və bu belə olur:

Cədvəl № 5

	Ümumi gəlir	Xərclər	Xalis gəlir
Layihə ilə	90	60	30
Layihəsiz	50	40	10
Dəyişmə	40	20	20

Beləliklə şirkətin biznesinin inkişafı üçün investisiya layihəsinin həyata keçirilməsi zamanı əldə edilən xalis gəlirin həcmi 20 milyard manata kimi artırılması mümkündür.

2.2. İnvestisiyaların düzgün idarə olunmasının müasir biznesin inkişafına təsiri

Biznesin inkişafı üçün investisiya layihəsinin bazarda qiymətləndirilməsi ilə həyata keçirilməsi zamanı idarəedici qərarın qəbulu zamanı rastlaşdığımız müasir problemlər əsasən layihə üçün beta əmsalının müəyyənləşdirilməsini tələb edir. Menecerə şirkətin investisiya layihəsi üçün beta əmsalının qiymətləndirilməsində 2 geniş üsul kömək edə bilər: «oxşar» şirkət metodu və «mühasibat betası».

İnvestisiya layihələrinin biznesin inkişafı üçün oxşar şirkət metodunun tətbiqinin çətin olmaması özünü şirkətin «oxşar» hesab edilən məhsulunun müəyyən edilməsində və axtarış qıqrdıqda üzə çıxar bilər. Oxşar şirkət metodunu həmişə tətbiq etmək ona görə mümkün olmur ki, real şəraitdə digər istehsallarla əlaqəsi olmayan xüsusi məhsulu təsadüfi hallarda buraxır.

İnvestisiya layihələrinin biznesin inkişafı üçün oxşar şirkət metodunun maliyyə analitiklərinin bir çox xüsusi seçimlərin əsasında təyin edildiyini bilirik. Xüsusi formatda seçilmiş şirkətin, oxşar xarakteristika ilə biznesin inkişafı üçün investisiya layihələrinin təhlili arasındakı oxşarlığı bacardıqca yüksəltmək qabiliyyətinə malik olması lazımdır. Ümumilikdə nəticədə tədqiq edilmiş şirkət biznesin inkişafı üçün investisiya layihəsinin həyata keçmə imkanlarını müəyyən etmək olur. [14.səh.61.]

Biznesin inkişafı üçün investisiya layihələri haqqında elmi ədəbiyyatlarda korporativ maliyyə üzrə tədqiqatların açıqlanmasına rast gəlmək mümkündür. Tədqiqatçılar tərəfindən əldə edilmiş nəticələrin geniş aspektinə baxmayaraq, ümumi sonluq praktiki olaraq yekdildir. Lakin mühasibat ilə bazar betası arasındakı korrelyasiya olduqca böyük deyil, yəni - 0,5 və 0,6 arasında olur. Bu baxımdan mühasibat betası bazar betasını ancaq olduqca zəif approksimasiya ilə təmin edə bilər. Ümumi halda təsvir edilmiş mühasibat betasına qiymət qoyma üsulu şirkətin nəzərindən keçirilərkən biznesin unkuşafı üçün investisiya layihəsinin qiymətinin təyin edilməsi üsulu ilə uyğunluq təşkil edir.

Biznesin inkişafında investisiya layihələrinin səmərəliliyinin artırmaq lazımdır. Bu zaman mühasibat betası metodu hər hansı bir fond indeksinin qiymətləndirilməsindən asılılığını unutmaq olmaz. Bütün bu məsələlər reqressiya xəttinin quruluşundan aslıdır. Bunun bucaq meyilliyi mühasibat betası adlanır. Maliyyə statistikasını aparılan ixtiyari şirkət yaxud ölkə üçün tarixi nöqtəyi-nəzərdən mühasibat betasının nisbətini hesablamaq mümkündür. Bununla yanaşı «mühasibat betası» göstəricisinin köməyi ilə biznesin inkişafı üçün investisiya layihəsinin bazar risklərinin əks etdirilməsinin dəqiqliyinin dərəcəsi vacibdir.

Bir sözlə, səmərəli idarəedici qərarının qəbul edilməsi birbaşa biznesin inkişafı üçün investisiya layihəsinin ümumi təhlilində asılı ola bilər. Əvvəllərdə biznesin inkişafı üçün təqdim edilmiş layihələr təsnifatının vacibliyi diqqətə alınaraq bir sıra hallarda araşdırıla bilər.

Əlbətdə qoyulmuş bütün investisiyalar özünü ümum daxili məhsulun həcmində artımında görürük. Biz bu məsələnin təsdiqini aşağıda tərtib etdiyimiz cədvəldə əks olunan rəqəmlərdən görürük.

Cədvəl №6

Azərbaycan Respublikasında ÜDM-in əvvəlki ilin eyni dövrünə nisbətən artım sürəti (faizlə)

Göstəricilər	2010	2011	2012	2013	2014	2015
ÜDM-in əvvəlki ilin eyni dövrünə nisbətən artım sürəti. Faizlə.	105.1	100.2	102.3	105.9	102.9	101.2

Bu cədvəl Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatları əsasında tərtib edilmişdir.

Öz biznesinin inkişafı üçün investisiya qoyulması üçün hansı ölkənin seçilməsinə təsir edən ən mühüm faktorlardan biri əlbətdə vergi qanunvericiliyidir. Nəzərə alsaq ki, dünya ölkələrinin vergi qanunvericiliyi bir-birindən köklü şəkildə fərqlənir.

Xarici kompaniyalardan əsasən mənfəət vergisi, kapital artımına tətbiq edilən vergi, əlavə dəyər vergisi kimi alınır. Mənfəət vergisi müxtəlif ölkələrdə fərqlənir. Bu vergi Böyük Britaniyada 25-35%, Belçikada 30-39%, Finlandiyada 37%, Almaniyada 56%, Yaponiyada və İspaniyada isə 35% təşkil edir. Dolayı vergilər içərisində ən əsas yeri əlavə dəyər vergisi tutur.

Bəzi ölkələrdə biznesin inkişafı üçün xarici investisiyaların cəlbi güzəştli rejim əsasında həyata keçrilir. Məsələn, Portuqaliyada prioritet sahələrin hamısında belə güzəştli rejim tətbiq edilir. Bu ölkədə bələdiyyələr «sənaye meydançaları» adlanan xüsusi sahələr yaradırlar. Burada əvvəlcədən qurulmuş istehsal infrastrukturunu olur və biznesin inkişafı üçün xarici investorlar güzəştli əsaslarla bu infrastrukturadan istifadə edirlər.

Cədvəl №7

Azərbaycan Respublikasında Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu tərəfindən 2015-ci il kreditin növləri üzrə məlumat.

Kreditin növləri üzrə						
s/s	Kreditin növləri	Layihələrin s	Xsusi cəkisi	Kreditin məbləği	Xsusi cəkisi	Yaradılacaq iş yerləri (nəfər)
1.	Kiçik həcmli kreditlər	5158	98.4	55464.5	22.4	8613
2.	Orta həcmli kreditlər	29	0.7	6083.1	2.5	504
3.	Böyük həcmli kreditlər	57	1.2	186928.1	75.4	2773
Cəmi		5244	100.1	248485.5	100.1	12588

Bu cədvəl Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatları əsasında tərtib edilmişdir.

2.3. İnvestisiya layihələrin səmərəliliyinə nəzarətin təşkili və monitoring

2016-ci ilin Azərbaycanın inkişafının sosial-iqtisadi göstəriciləri onu göstərir ki, regional və global səviyyədə ağır və mürəkkəb iqtisadi və siyasi proseslərin mənfi əks təsirlərinə baxmayaraq, respublikanın iqtisadiyyatı mənfi təsirlərə qarşı dözərək Prezident İlham Əliyevin dərin və məntiqli siyasəti yaradılmış siyasi və makroiqtisadi sabitliyi təmin etdi. Ölkədə əldə edilmiş samballı iqtisadi potensial, zamanında aparılan iqtisadi islahatlar və iqtisadiyyatın diversifikasiyası, neft amilindən asılılığı azaldı. Biznes mühitində aparılan təkmilləşdirmə işləri sahibkarlığın səmərəli inkişaf etdirməsinə şərait yaratdı. [125.səh.103.]

Aparılmış tədbirlər nəticəsində 2016-ci ildə Ümumi Daxili Məhsul 1,1%, qeyrineft sektoru isə 1,1% artımı təmin edilmişdir. Son zamanlar tətbiq edilən şaxələndirmə siyasətinin nəticəsində ki, qeyri-neft sektorunda yaranan əlavə dəyər ümumi daxili məhsulun payı 69%-ə qalxmışdır. Qeyri-neft sektoru sahəsində istehsal və ixrac potensialı artmış və burada qeyri neft sənayesinin əhəmiyyətli rolu olmuşdur. Nəzərə alsaq ki, 2016-ci ildə mütərəqqi sənaye şirkətlərinin yaradılmasının dəstəklənməsi prosesi getmiş və sənaye parklarının və məhəllələrinin yaradılması işləri davam etdirilmişdir. Bu baxımda ümumi olaraq sənaye 2,4%, o cümlədən qeyri-neft sənayesi 8,4% inkişaf edə bilmişdir. İnsanların məşğulluğu və ərzaq təhlükəsizliyi sahəsində əsas yer tutan kənd təsərrüfatı 6,6% inkişaf etmişdir. Vətəndaşların ərzaq məhsulları ilə etibarlı təmin edilməsi üçün Dövlət Proqramına uyğun olaraq yaradılan müasir quşçuluq və heyvandarlıq kompleksləri, aktiv bağçılıq və üzümçülük təsərrüfatları, logistik mərkəzlər yaradılmışdır.

Ölkə üzrə Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu tərəfindən 2016- ci il də regionlarda 39, Bakı şəhəri və onun qəsəbələrində 7 olmaqla 46 işgüzar tədbirlər keçirilmişdir. Bu tədbirlərdə sahibkarlara güzəştli kreditlər verilmişdir ki, 4070 sahibkar, o cümlədən regionlar üzrə 3470, Bakı şəhəri qəsəbələrində isə 600 sahibkar

bu maarifləndirici treninqlərdən bəhrələnmişdir. Bu tədbirlərdə onlara iqtisadi biliklər verilmiş, nümunəvi investisiya layihələrinin təqdim olunması keçirilmiş və müvəkkil kredit təşkilatlarından olan nümayəndələr və sahibkarlar mövcud iqtisadi potensialdan daha yaxşı və səmərəli istifadə edilməsi məqsədi ilə müzakirələr aparılmışdır. Şəhər və rayonlarda keçirilən tədbirlər üzrə investisiya təklifləri qəbul olunması üçün kütləvi informasiya vasitələrində mütləq məlumatlar verilmişdir.

Cədvəl № 8

Azərbaycan Respublikasında Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu tərəfindən 2016-ci il üzrə maliyyə vəsaitlərinin istifadəsi haqqında məlumat.

İqtisadiyyatın sahələri üzrə						Min manat
s/s	İqtisadiyyatın sahələri	Layihələrin sayı	Xsusi çəkisi	Kreditin məbləği	Xsusi çəkisi	Yaradılacaq yerlərinin (nəfər)
1.	Müxtəlif sənaye məhsullarının istehsalı və emalı	139	2.7	35444.3	14.4	2054
2.	Kənd təsərrüfatı məhsullarının emalı	9	0.3	12291.1	5.1	193
3.	Kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı	5081	96.8	158145.3	62.7	9839
4	Xidmət (infrastruktur) sahələrinin inkişafı	16	0.4	42605.1	17.2	505
	Yekun	5244	100.1	248485.5	100.1	12588

Bu cədvəl Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatları əsasında tərtib edilmişdir.

Yuxarıda tərtib etdiyimiz cədvəlin təhlili bizə onu göstərir ki, Azərbaycan Respublikasında Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu tərəfindən 2016-ci il üzrə maliyyə

vəsaitlərinin istifadəsi, iqtisadiyyatın sahələri üzrə biznesin inkişafı üçün, müxtəlif sənaye məhsullarının istehsalı və emalı üzrə 2,7% artmış və bunun əsasında 2054 yeni iş yerləri açılmışdır.

Kənd təsərrüfatı məhsullarının emalı üzrə 0,3% artım təmin edilməklə 192 yeni iş yerləri açılmışdır. Kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı üzrə 96.8% olmaqla 9839 yeni iş yerləri açılmışdır. Digər bir sahə olan xidmət (infrastruktur) sahələrinin inkişafı 0,3% olmuş və burda 505 yeni iş yerləri açıldığını görürük.

Bütün bu təhlillər bizə onu deməyə əsas verir ki, apardığımız tədqiqat nəticəsində ortaya çıxan biznesin inkişafı üçün seçilmiş hansısa layihədə bir sıra ümumi əlamətlərin mövcudluğunu görmək olar. Bunları ümumiləşdirsək belə alınar:

- müəyyən məqsədə istiqamətlənmə;
- qarşılıqlı fəaliyyətin əlaqəli şəkildə icrası;
- vaxt ölçüsünün məhdudluğu, başlanğıcın və sonun mövcudluğu;
- təkrara yol verilməmə və nadir olması.

Biznesin inkişafı üçün investisiya layihəsinə rəhbərlik edən tərəfindən idarə olunması həyata keçirilən prosesdə bu göstərilən vacib parametrlər üzrə istiqamətli iş görülmə bilər:

Biznesin inkişafı üçün investisiya layihəsinin icrasına olan vaxtın məhdudiyyəti və nisbətən mümkün maksimum səmərəliliyi ilə bu layihənin həyata keçirilməsi. Burada mövcud olan maliyyə vəsaitləri və texniki tapşırıqlar hansılar ki, üç mövcudiyyət adlanır. Bu vaxt məhdudiyyətindən baş açmaq üçün layihənin rəhbərləri son möhlətləri qeyd edir və qrafik üzrə iş görürlər. Layihə rəhbərlərinin sərəncamında qrafik tərtib etmək üçün çox sayda əsaslı kompüterləşdirilmiş qurğular mövcud olmalıdır.

Biznesin inkişafı üçün investisiya layihəsinin həyata keçirilməsi zamanı büdcəyə nəzarət edilməsi onunla nəzarə alınır ki, xərclərin nəzarətdən çıxmasına yol verilməsin. Ayrılmış pullardan ehtiyatlar yaradılır. Bununla biznesin inkişafı üçün investisiya layihənin insan və maddi ehtiyatların idarə edilməsində bir sıra vəsaitlərdən istifadə edilə bilər.

Biznesin inkişafı üçün investisiya layihəsini həyata keçirən menecerin daim bilməlidir ki, layihələr bütün ömürləri boyu öz həyat dövrünə malik olan hərəkətli və daim inkişaf edən orqanizmdir.

Biznesin inkişafı üçün investisiya layihəsinin seçilməsi alternativ anlayışdan istifadə edilməsi ilə mümkündür. Yəni biznesin inkişafı üçün layihənin ortaya gəlməsi müəyyən tələbatların mövcudluğundan asılıdır. Amma belə məqamlarda bilməliyik ki, biz məhsulların qıt olduğu dünyada yaşayırıq və tələbatlarımızın istisnasız olaraq ödənilməsi üçün layihələrin hazırlanması mümkünsüzdür. Bu zaman isə çıxış yolunu biznesin inkişafı üçün səmərəli layihələrin seçilməsində görə bilirik. Yekun qərar, mövcud uyğun ehtiyatları və müxtlif tələbatları müqayisə etməklə qəbul edilir. Bunlarda xərclərin, həmçinin və bir sıra tələbatların ödənilməsi və digərlərinin nəzərə alınmaması ilə müqayisəsinin vacibliyini hesaba alaraq ödənilməsini nəzərdə tutur.

Bizim düşüncələrimizə uyğun olaraq maraqlı əməliyyatlar biznesin inkişafı üçün investisiya layihəsinin həyat dövründə 6 funksiyası ilə əlaqədar maraq cəlb edir. Bu məqamda biznesin inkişafı üçün investisiya layihəsi ilə işləməyə başlayanda əlaqəli olmağı vacib sayan layihənin seçilməsi, planlaşdırılması, həyata keçirilmə prosesi, nəzarət, qiymətləndirmə və nəticə bura aiddir.

Biznesin inkişafı üçün layihələrin planlaşdırılması bütün dövründə davamlı olduğu zamanda hazırlanır və burada tanış termin olan «biznes-planı» fikrimizə gəlir. Amma onun seçilməsi barəsində qərar təsirli dərəcədə bu ilki planlaşdırmadan asılıdır. Seçilən layihənin bəyənilməsi haqqında qərar qəbul olunduğu zaman, rəsmi və geniş şəkildə planlaşdırmanın həyata keçirilməsi başlanılır.

Biznesin inkişafı üçün investisiya layihəsinin mərhələlərinə ayırd edilən məsələlər və onların qarşılıqlı asılılığı rəsmi qeyd edilməlidir. Digər bir vacib məqam burada investisiya layihəsinin biznes-planının həyata keçirilməsi zamanıdır. Burada əvvəlcədən nəzərdə tutulmayan halların meydana gəlməsinin və ona münasibətin hesabı ilə daim düzəlişlərə məruz qoymaq lazımdır. Son olaraq daha açıq qeyd etsək

biznesin inkişafı üçün investisiya layihəsinin icraçıları üçün onun idarə edilməsində dinamik vasitələrin olması vecib məsələlərdən hesab edilir.

Belə məqamlarda nəzarət biznesin inkişafı üçün investisiya layihəsinin baxılması ilə əlaqələndirildiyini yaddan çıxarmaq olmaz. İnvestisiya layihəsinin həyata keçirilməsi zamanı rəhbərlər daima bu layihənin irəliləyə hərəkət etməsini nəzərdə saxlamalıdır. Bu zaman investisiya layihəsinə əsasən nə işlər görülür və plan əsasında müəyyənləşdirilərək bu illə o bir il arasında böyük ziddiyyətin olub olmadığı müəyyənləşdirilir. Biznesin inkişafı üçün investisiya layihəsinin idarə edilmə sistemində, belə ziddiyyətlər kənara çıxmalar adlanır. Kənara çıxmanın qəbul oluna bilən dərəcəsi investisiya layihəsinin başlanğıcında müəyyən edilməlidir ki, layihənin səmərəliliyini maksimum dərəcədə qaldırmaq mümkün olsun.

Biznesin inkişafı üçün investisiya layihəsinin biznes-planının tərtib edilməsindən sonra layihənin həyata keçirilməsi baş tuta bilər. İnvestisiya layihəsinin həyata keçirilməsinin forması onun dəqiq mahiyyətinin mövcudluğundan asılı olur. Məsələn üçün inşaatda olan investisiya layihəsinin icrası bünövrənin qoyulması, taxta bəndin tikilməsi və s. kimi başa düşülür.

Digər bir məsələ qiymətləndirmədir ki, bu özünü nəzarət formalı qiymətləndirmədə və əks əlaqənin mühüm funksiyası kimi çıxış edə bilər. Lakin yaddan çıxarmaq olmaz ki, qiymətləndirmə ilə nəzarət arasında bir çox mühüm fərqlər mövcuddur.

Bütün dediklərimizdən belə çıxır ki, biznesin inkişafı üçün tərtib edilmiş investisiya layihəsinin rəhbərinin işi yalnız onun müddətinin yerinə yetirilməsi və planlaşdırmanın köməyinə əsaslanaraq kifayətlənməməlidir. İnvestisiya layihəsinin rəhbərinin əsas vəzifəsi çoxlu sayda və iri miqyaslı təşkilatların tapşırıqlarının yerinə yetirilməsidir. Bunlardan mühümlərindən biri əlbətdə nəzarətdir. Nəzarətin vacibliyi, həmçinin ondan irəli gəlir ki, müasir aktiv dünyada investisiya layihəsinin xarici mühitlə əlaqəsinin təhlili mütləq şəkildə daimi şəkildə tələb olunur.

Nəzarət investisiya layihəsinin irəli getməsinə izləməyi nəzərdə tutursa, qiymətləndirmə isə ortadakı nəticənin yekunlaşdırması ilə bağlı olur. Nəzarət investisiya layihəsində baş verənlərin detallarının fonusunu yığır, bu vaxt isə qiymətləndirmə daha çox ümumi şəkildə toplanmasını tələb edir. Bu zaman investisiya layihəsinin nəzarət fəaliyyətinə əsaslanaraq məsuliyyəti layihənin rəhbəri öz üzərinə götürməlidir.

Qiymətləndirmə isə bilavasitə investisiya layihəsində işləməyən, layihənin «auditorları» kimi adlandırılan bir nəfər ilə yaxud bir qrup insanlar ilə həyata keçirilir. Qiymətləndirmə investisiya layihəsinin həyata keçirildiyi zamanı, həmçinin onun tamamlanması dövründə həyata keçirilir. Bu iki halda qiymətləndirmənin əsas rolu belə müxtəlif formada olur. İnvestisiya layihəsinin həyata keçirilməsində aparılan qiymətləndirmə onun nəticələrini, layihənin növbəti gedişinə təsir üçün istifadəyə imkanını əldə edir. Bu zaman tez və operativ formada investisiya layihəsinin vaxtından qabaq dayandırılması da mümkün ola bilər.

Biznesin inkişafı üçün investisiya layihəsi məqsədlərin bir daha qiymətləndirilməsini yaxud layihənin biznes- planının növbəti dəfə təşkili üçün imkan yaradır. İnvestisiya layihəsinin icrasının sonunda aparılan qiymətləndirmə onun növbəti gedişinə təsir edə bilməz. Deməli bu o deməkdir ki, biznesin inkişafı üçün investisiya layihəsi artıq sona çatmışdır. Qiymətləndirmənin başlıca rolu, bizim təcrübəmizi layihədən əldə edilmiş biliklərə əsasən genişləndirməkdən ibarət olmasıdır. Həmçinin investisiya layihəsində oxşar metoda uyğun yaxud mühafizəkar proqnozlarla aparılan təhlillərdə istifadə edilən məlumatlar bazasına əlavələri təşkil edir.

İnvestisiya layihəsinin sona çatmamış dayandırılmasının planlaşdırılması və ya onun gözlənilməyən anda dayandırılması qərarının qəbul edilməsidir. Bütün proses ərzində ixtiyari halda layihənin rəhbərinin məsuliyyətli olmasıdır. Yəni ki, o, layihənin tamamlanması üçün bir sıra müxtəlif vəzifələri yerinə yetirir və yetirməlidir. Bu vəzifələrin birbaşa xarakteri biznesin inkişafı üçün investisiya layihəsinin özünün xarakterindən asılıdır. Əgər investisiya layihəsində avadanlıqdan

istifadə edilmişdirsə, onu inventarizasiya etmək və təkrar istifadəyə vermək və yenidən istismar etmək mümkündür.

Müasir dövüdə məntiqi yanaşma prinsipi qarşılıqlı əlaqədə olan konsepsiyaların məcmusunu ifadə edəir. Nəzərə alsaq ki, mövcud proqramın yaxşı düşünülmüş əməliyyata görə yerinə yetirilməsinin işlənməsi böyük əhəmiyyət daşıyır. Onda gərəkdir ki, bir yerdə vaxtda və dinamik şəkildə bunlar istifadə olunsunlar.. Məntiqi yanaşma prinsipinin köməyi ilə proqram tədbirinin hazırlanaraq planlaşdırılma prosesində qeyri-müəyyənlik və sabitlik aydınlaşır. Məntiqi yanaşma prinsipindən istifadə etmə prosesinin nəticələri ölçüsü 4x4 olur. Biznesin inkişafı üçün investisiya layihəsinin həmçinin onların qarşılıqlı əlaqələrindən aydın və qısa şərhədən ibarət ümumi matrisa qurulur və burada əks olunması mümkündür.

İndi isə məntiqi yanaşma prinsipinin diqqət mərkəzində olan yeganə fərdi layihə məsələsini nəzərdən keçirək. 80-ci illərdə başlayaraq məntiqi yanaşma prinsipinin işlənilməsi probleminin sahəsi artmağa başladı və özünə bir çox yeni proqramları və investisiya layihəsindən kənarda olan köməkçi məsələləri daxil etməyə başladı. Sander Korporasiyası ABŞ-da yerləşən (Vaşinqton ş.) bura daxil edilə bilər. Bu proqramların idarə edilməsi üçün məntiqi yanaşma prinsipindən istifadənin işlənilib hazırlanmasına əhəmiyyətli bir zənginlik daxil edildiyini görürük. Bu korporasiyanın dərs vəsaitləri həm də məntiqi əsasların prinsipləri haqqında bu vəsaitlərin şərh edilməsi ilə ilk model kimi xidmət etməyə başladı.

Məntiqi əsas üzərində tərtib edilmiş matrisin yekunluğunun izahı çoxlu məqamları ortaya gətirməyə imkan verir.

Bu zaman investisiya layihəsinin adı müəyyən edilir və bildirilir. Məntiqi yanaşma prinsipinin tətbiqi proqramın əsas elementlərinin yavaş-yavaş konseptuallaşdırılmasının aparılmasına imkan verdiyi üçün çox önəmli əhəmiyyət daşıyır. Bu da mövcud matrisin sütunları və sətirlərinin sadəcə doldurulması ilə həyata keçmir. Məntiqi yanaşma prinsipinə qoyulmuş konsepsiyaların düzgün istifadəsi daha açıq əlaqələrin və proqramın idarə olunmasında bütün hüquqi və fiziki şəxslərin iştirakını mühüm bir yanaşma kimi edir. Nəzərə alsaq ki, İtaliyada

dövlət əhəmiyyətli sahələrə kapital qoymaq üçün xarici investor müvafiq nazirliklərdən xüsusi icazə almalıdır. Finlandiyada ölkə üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edən kağız-sellülos sənayesi, atom energetikası, kənd təsərrüfatı, dəmir yolu nəqliyyatı sahələrinə xarici kapital qoyuluşu qadağan edilmişdir. Bu sahələr Finlandiyanın BƏB-də ixtisaslaşdığı mühüm sahələrdir. İnkişaf etmiş ölkələrin əksəriyyətində (Belçika, Böyük Britaniya, İsveçrə, ABŞ, Almaniya, İtaliya, Avstriya və başqları) 100%-li xarici kapitalın iştirakı ilə şirkətlərin yaradılmasına icazə verilir. Bu müəssisələr əsasən, həmin ölkələr üçün strateji əhəmiyyət kəsb etməyən sahələrdə yaradılır.

III Fəsil. İnvestisiya layihələrinin sahibkarlığın inkişafına təsirinin müasir səviyyəsi

3.1. İnvestisiyaların biznesin inkişafında rolunun müasir vəziyyəti və bu istiqamətdə həyata keçirilmiş tədbirlər

İnvestisiyaların rolu biznesin inkişafında Azərbaycan Respublikasında sahibkarlığın inkişafı üçün qarşıya qoyulmuş iqtisadi siyasətinin mühüm tərkib hissələrindən biri kimi bildirilir. Bu yöndə ardıcıl şəkildə dövlət-sahibkar münasibətlərinin inkişafı, dövlət tənzimlənməsi sisteminin düzgün olması, biznes mühitinə dair qanunvericiliyin və inzibati prosedurların təkmill formada olması vacibdir. Bu əsasda regionlarda sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi, sahibkarlığa dövlət dəstəyinin formalaşdırılması, maarifləndirmə, işgüzar əlaqələrin inkişafı və bu cür başqa xidmətlərin göstərilməsi kimi kompleks tədbirlər həyata keçirilməsi önəmli məsələlər sırasındadır. Ölkə iqtisadiyyatında vacib istiqamətlərdən olan sahə sahibkarlığın inkişafında müşahidə olunan pozitiv meyillər daha önəmli şəkildə son dövrlər özünü büruzə verir. Ümumi Daxili Məhsulun həcmi özəl sektorun payına düşən hissə 2015-ci il ərzində artaraq 82,5 % həcminə qədər artmışdır.

2015-ci ildə 5137 yeni hüquqi şəxs qeydiyyatına alınmış və ləğv edilmiş müəssisələr nəzərə alınmaq şərti ilə, onların sayı 75632 vahid həcmində olmuşdur. Ölkə daxilində 2015-ci il üzrə yeni yaradılmış müəssisələrin 61.5 faizi Bakı, 10.3 faizi Aran, 7.6 faizi Abşeron, 5.3 faizi Gəncə-Qazax, 5.2 faizi Lənkəran, 3.6 faizi Şəki-Zaqatala, 2.5 faizi Quba-Xaçmaz iqtisadi rayonlarında, geri qalanı isə digər iqtisadi rayonlar üzrə fəaliyyətə başlamışlar.

Aqrar sahə, sənaye, ticarət, mehmanxana və iaşə xidməti, tikinti, nəqliyyat, rabitə kimi istehsal və xidmət sahələrində qeyri-dövlət sektorunun payı 70% bəzi sahələrdə isə 99% civarında dəyişir.

Aqrar sahədə fəaliyyət göstərən sahibkarlar tərəfindən istehsal edilən məhsulların həcminə görə yeni bazarların müəyyən edilməsi stimullaşdırılması məqsədi ilə 2015-ci ildə Almaniyanın Berlin şəhərində keçirilmiş “Beynəlxalq Yaşıl

Həftə-2015” sərgisi çox önəmli əhəmiyyət daşıyır. Bu istiqamətdə Almaniyanın Nürnberq şəhərində keçirilmiş “Biofak” beynəlxalq orqanik məhsulların sərgisində əhəmiyyət daşıyır.

Bu məqsədlə müəyyən sahibkarlıq fəaliyyət növləri ilə məşğul olmaq üçün tələb edilən bəzi lisenziyalar və icazə sistemi ilə bağlı bəzi məsələlər öz həllini Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı ilə qüvvəyə minərək öz həllini tapmışdır. Bu fərmana əsasən ölkədə sahibkarlığın inkişafına daha əlverişli biznes mühiti yaratmaq üçün vahid xüsusi razılıq yaradılması üçün lisenziyalar və icazələr haqqında qanun layihəsi hazırlanmışdır. Azərbaycan Respublikasının mərkəzi və yerli icra hakimiyyəti orqanlarının verdikləri icazələr barədə məlumatı özündə göstərən İnternet portalının yaradılması yönündə müəyyən işlər görülmüşdür.

Azərbaycanda dövlət inzibatchılığının modern və çevik idarəetmə sistemi ilə təmin olunması vacib məsələdir. Bu baxımdan dövlət orqanlarının səmərəli fəaliyyətində şəffaflığın təmin edilməsi və artırılması, korrupsiya ilə bağlı hüquqi pozuntulara gətirib çıxaran halların aradan qaldırılması lazımdır. Bunun üçün əhaliyə elektron xidmətlərin göstərilməsinin vacibliyini və zəruriliyini qeyd etmək lazımdır. “Dövlət orqanlarında elektron xidmətlər göstərməsinin təşkili sahəsində bəzi tədbirlər haqqında” Prezidentin Fərmanının tələbləri əsas götürülmüşdür. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin müvafiq qərarı ilə təsdiq edilmiş “Elektron xidmət növlərinin Siyahısı”na sahibkarlıq subyektlərinə təsir edən xidmətlərin də əlavə edilməsi çox önəmli əhəmiyyət daşıyır.

Moskvada Ümumrusiya Sərgi Mərkəzində Müstəqil Dövlətlər Birliyinin yubileyinə həsr olunmuş Dövlətlərarası Sərgidə, Almaniyanın Köln şəhərində keçirilmiş “Anuqa Beynəlxalq Ticarət Sərgisi”ndə Azərbaycanda fəaliyyət göstərən şirkətlərin iştirakı üçün gözəl şərait yaradılmışdır. Bu ölkədə bizdə istehsal olunan geniş çeşiddə rəqabətqabiliyyətli məhsullar nümayiş etdirilmişdir. [24.səh76]

2015-ci ildə “Regionlarda sahibkarlığın inkişafına dövlət dəstəyi”, “Bakı şəhərinin və onun qəsəbələrinin ərazisində sahibkarlığın inkişafına dövlət dəstəyi” proqramı həyata keçirilməsi prosesi davam etdirilmişdir. Dövlət tərəfindən

“Korrupsiya riskləri və onların aradan qaldırılması” və s.başqa mövzularda keçirilən tədbirlərdə sahibkarların bilik və bacarıqlarının daha da inkişaf etdirilməsinə nail olunmuşdur.

Bunlarla bərabər 2015-ci ildə “Bakı Expo” Sərgi Mərkəzində Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyinə həsr edilmiş Milli Sərgisində yüzlərlə şirkət, təşkilat iştirak edə bilmişdir. Ölkədə innovativ və yüksək texnologiyalara uyğun rəqabət qabiliyyətli sənaye istehsalının inkişafı üçün münbit münbit şəraitin yaradılması üçün imzalanmış fərman və sərəncamlar xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Bu istiqamətdə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2015-ci ildə “Sumqayıt Kimya Sənaye Parkının yaradılması haqqında” Fərmanı çox önəmli və əhəmiyyətlidir. 2015-ci ildə “Bakı şəhərində Balaxanı Sənaye Parkının yaradılması haqqında” Sərəncam və onun icrası üzrə sistemli həyata keçirilən tədbirlər həyata keçirilmişdir.

Respublikada və onun hüdudlarında kənarda rəqabət qabiliyyətli sənaye məhsulları istehsal edən şirkətlərin təmsil edən nümayəndələrin iştirakı ilə görüşlər keçirilmişdir. Bu görüşlərdə qarşılıqlı əlaqələr yaradılmış və ya qarşılıqlı əlaqələr müzakirə olunmuşdur. Bütün bu tədbirin davamı olaraq, sənayenin müxtəlif sahələri üzrə bir çox şirkətin fəaliyyətinə dair yığılan məlumatlara görə “Azərbaycanda istehsal olunan sənaye məhsullarının” siyahısını tərtib etməyə imkan verdi.

Şirkətlərdə istehsalı olunan sənaye məhsullarının əhatəli seçilməsi qaydaları işlənib hazırlandı. 2015-ci ildə Sumqayıt Texnologiyalar Parkında istehsal edilən məhsullar ölkəmizdə rəqabət qabiliyyətli sənaye məhsullarının istehsalçıları kimi öz möhürlərini vurdular. Bu baxımdan potensial alıcılarının, həmçinin dövlət satınalmalarını və nəzarəti reallaşdıran dövlət təşkilatları önəmli əhəmiyyət daşıyırlar. Azərbaycan Respublikasında istehsal olunan sənaye məhsullarının kataloqu hazırlanmışdır. Bundan əlavə bu məhsulların elektron formada hazırlanmış təqdimatlarının mümkünlüyü təsdiq edilmişdir.

Ölkəmizdə sahibkarlığın inkişafına dövlət dəstəyinin sistemli şəkildə həyata keçirilməsini artırmaq, dövlət-sahibkar münasibətlərini daha da inkişaf etdirmək bu gündə mühüm əhəmiyyət daşıyır. Qeyd etmək lazımdır ki, sahibkarlar tərəfindən

edilən müraciətlərin cavablandırılmasında sistemlilik yaradılmışdır və çevikliyə nail olunmuşdur. Bütün bu yaradılmış yaradılmış şərait hal hazırda rəsmən fəaliyyət göstərən İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin Telefon Məlumat Mərkəzi tərəfindən xidmət göstərilir.

3.2. İnvestisiyaların biznesin inkişafına təsirinin 2015-ci ildə sahələr üzrə təhlili

İnvestisiyanın rolu biznesin inkişafında Respublikamızın sosial-iqtisadi inkişaf strategiyasına əsasən, ölkədə özəl sektorun inkişafı və sahibkarlıq fəaliyyətinin genişləndirilməsi davamlı iqtisadi inkişafın təmin edilməsində çox mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Bu məqsədlə dövlətin maliyyə dəstəyini həyata keçirən Azərbaycan Respublikası İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin nəzdində fəaliyyət göstərən Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu tərəfindən verilən güzəştli kreditlər məşğulluğun təmin edilməsi ilə bilavasitə əlaqəli olan bölmələrdə dinamik iqtisadi inkişafın təmin edilməsinə istiqamətləndirilir.

Biznesin inkişafı üçün investisiya layihələrinin rolu Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu tərəfindən dövlətin iqtisadi siyasətinin həyata keçirilməsində mühüm əhəmiyyət daşıyır. Bu baxımdan sahibkarlara güzəştli kreditlər verilməklə onlara maliyyə dəstəyi göstərilir. Biznesin inkişafı üçün təqdim edilən investisiya layihəsinin maliyyələşdirilməsi üçün konkret sahələr yoxlanılır. Ona görə regionlarda və Bakının qəsəbələrində sahibkarlığın inkişafına yönəldilən tədbirlər daha böyük əhəmiyyət daşıyır. Nəzərə alsaq ki, sahibkarların maarifləndirilməsi üçün treninqlər təşkil olunur, sahibkarlığın informasiya ilə təmin edilməsinin bazası artırılır. [23.səh 127]

2015-ci ildə Fondun vasitəsi ilə dövlətin güzəştli vəsaitləri hesabına maliyyələşdirmək məqsədi ilə müvəkkil kredit təşkilatlarına müraciət edən sahibkarlara biznesin inkişafı üçün subyektlər investisiya layihələri güzəştli kredit tələbatı öyrənilmişdir və bu rəqəm 352344.3 min manat olmuşdur. Abşeron iqtisadi rayonuna olan tələb 77841min manat (22.2%), Gəncə-Qazax iqtisadi rayonuna 45203.8 min manat (12.9%), Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonuna 16588.2 min manat (4.8%), Lənkəran iqtisadi rayonuna 8629 min manat (2.5%), Quba-Xaçmaz iqtisadi rayonuna 36313.8 min manat (10.4%), Aran iqtisadi rayonuna 83432.8 min manat

(23.8%), Yuxarı Qarabağ iqtisadi rayonuna 2019.8 min manat (0.7%), Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonuna 9383 min manat (2.8%) və Bakı şəhərinin və qəsəbələrinə 72936 min manat (20.8%) həcmində olmuşdur.

2015-ci ildə güzəştli kreditlər hesabına maliyyələşdirillən məqsədili müraciət edən sahibkarlara biznesin inkişafı üçün investisiya layihələri iqtisadi sahələrə belə bölünmüşdür. 2015-ci ildə Fondada güzəştli kredit alan sahibkarlar öz bizneslərini inkişaf etdirmək üçün investisiya layihələrinə 5888-i (97.6%) və öz istəklərini təmin edə bilmişlər. Bu məqsədlə aqrar sektora (güzəştli kredit tələbatı 278803.3 min manat (79.2%)), 153-ü (2.6%) isə müxtəlif sənaye və digər sahələrin inkişafına yəni, (güzəştli kredit tələbatı 73541.3 min manat (20.8%)) sahələrini əhatə etmişdir.

Bu məqsədlə 2015-ci ildə Fondun vəsaitləri hesabına maliyyələşdirilmiş müraciət edən sahibkarlara biznesin inkişafı üçün investisiya layihələrinə 5944 (98.5%) xırda həcmdə olan (kredit tələbatı 64059.4 min manat olmaqla (18.3%)), 35-i (0.7%) orta həcmli (kredit tələbatı 6986 min manat (2,1%)) olmaqla, 63-ü (1,1%) böyük həcmli (kredit tələbatı 281301 min manat (79.9%)) olmaqla müəyyən edilmişdir. 2015-ci ildə sahibkarlara güzəştli maliyyə vəsaitlərinin verilməsi məqsədi ilə Sahibkarlığa Kömək Milli Fonduna təqdim edilmiş 6108 müraciətə baxılmışdır və 5826 (95.4%) bu müraciətlərin (investisiya layihəsi olduğu üçün) maliyyələşdirilməsi həyata keçirilmişdir. Biznesin inkişafı üçün 285 investisiya layihəsi 4.8% üzrə sahibkarlar tərəfindən təqdim edilmiş biznes-planlar mövcud qanunvericili tələblərə uyğun olmadığından onlara imtina edilmişdir. Bunlarda yalnız 136-nin investisiya layihəsində olan çatışmamazlıqlar aradan qaldırılaraq yenidən Fonda təqdim edilmişdir. 2015-ci ildə Aran iqtisadi rayonuna görə 2698 (46.5%), Gəncə-Qazax iqtisadi rayonuna görə 997 (17.2%), Lənkəran iqtisadi rayonuna görə 724 (12.5%), Quba-Xaçmaz iqtisadi rayonuna görə 352(6,1%), Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonuna görə 311 (5.4%), Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonuna görə 242 (4.2%), Yuxarı Qarabağ iqtisadi rayonuna görə 193(3.3%), Abşeron iqtisadi rayonuna görə 62 (1,1%) və Bakı şəhəri və onun qəsəbələrinə görə 253 (4.4%) investisiyala ayrılmışdır.

2015-ci ildə ölkədə fəaliyyət göstərən Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun vasitələri ilə güzəştli kreditləri hesabına maliyyələşdirilən Abşeron iqtisadi rayonunda bu rəqəm 139 (2.3%), Gəncə-Qazax iqtisadi rayonu üzrə bu rəqəm 1058 (17.6%), Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonu üzrə bu rəqəm 255 (4.3%), Lənkəran iqtisadi rayonunda bu rəqəm 752 (12.5%), Quba-Xaçmaz iqtisadi rayonuna qoyulan bu rəqəm 378 (6.3%), Aran iqtisadi rayonuna qoyulan bu rəqəm 2713 (44.8%), Yuxarı Qarabağ iqtisadi rayonunda bu rəqəmi 208 (3.6%), Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonunda bu rəqəm 316 (5.3%) və Bakı şəhəri və qəsəbələrində bu rəqəm 228 (3.9%) təşkil edir.

Biznesin inkişafı üçün Azərbaycan Respublikasında fəaliyyət göstərən bu Fond 2015-ci ildə onun tərəfindən maliyyələşdirilən investisiya layihələri üzrə ümumi kredit tələbatının 198058 min manatı (64.8%) regionlar üzrə isə cəmi 305383.6 min manat təşkil etmişdir. Bu baxımdan Aran iqtisadi rayonuna 70051.6 min manat (22.8%), Gəncə-Qazax iqtisadi rayonuna 43261.9 min manat (14.8%), Lənkəran iqtisadi rayonuna 6506 min manat (2.2%), Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonuna 18163.9 min manat (5.8%), Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonuna 8963.6 min manat (2.8%), Abşeron iqtisadi rayonuna 21428 min manat (7,1%), Quba-Xaçmaz iqtisadi rayonuna 27864 min manat (9.2%), Yuxarı Qarabağ iqtisadi rayonuna 1821.5 min manat (0.7%), Bakı şəhəri və onun qəsəbələrinə 107326.6 min manat (35.2%) həcmində vəsaitlər qoyulmuşdur.

2015-ci ildə Sahibkarlığa Yardım Milli Fondu tərəfindən maliyyələşdirilən investisiya layihələrinin 5738-i (98.6%) kiçik həcmli (kredit tələbatı 61990.6 min manat (20.4%) verilmişdir. Bunlardan 30-u (0.6%) orta həcmli (kredit tələbatı 6404 min manat (2.2%) və nəhayət 56-sı (1,1%) isə böyük həcmli (kredit tələbatı 236991 min manat (77.7%) investisiya layihəsi formasında verilmişdir. 2015-ci ildə bu Fonda təqdim edilmiş investisiya layihələrinin sayı ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 6.3% çox olmuşdur. Nəzərə alsaq ki, 2015-ci ildə Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu tərəfindən 5244 sahibkarlara 248.6 milyon manat güzəştli kreditlər verilmiş və bu vəsaitlər hesabına 12600-dək yeni iş yeri yaranmışdır. Bu vəsaitlərin 85.7%-i aqrar sektorun, 14.5%-i müxtəlif sənaye və digər sahələrin inkişafına yönəldilmişdir. Bu

vəsaitlərin 63.9%-i respublikamızın regionlarına 36.3%-i isə Bakı şəhəri və onun qəsəbələrinə yönəldilmişdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, 2015-ci ildə kiçik həcmli 5158 layihələrə əsasən 55.6 milyon manat güzəştli vəsaitlər təqdim edilmişdir. Bu vəsaitlər hesabına 8601-dən çox yeni iş yeri açılmışdır. Fondun imkanları hesabına müasir texnika və texnologiyalar tətbiqinə uyğun iri layihələr maliyyələşdirilməsi ilə yanaşı, kiçik həcmli layihələrin də güzəştli şərtlərlə maliyyələşdirilmiş. Bu əsasən əhalinin həssas qruplarına o cümlədən məcburi köçkünlərə, əlillərə, gənc və qadın sahibkarlara, az təminatlı ailələrə bu vəsaitlərdən maksimum bəhrələnmək və özlərinin bizneslərini qurmaq imkanı vermişdir. Belə ki, 294 məcburi köçkün olan sahibkara 5.2 mln. manat, 763 qadın sahibkara 22.2 mln. manat, 1178 gənc sahibkara 68.5 mln. manat və 2 əlil sahibkara 60 min manat vəsait verilmişdir. Bu vəsaitlərdən istifadə etməklə müvafiq olaraq 367, 1708, 2572 və 7 yeni iş yeri yaradılmışdır.

Bu da 2015-ci il müraciyətlərə əsasən verilmiş ümumi vəsaitlərin 38.6%-ni, maliyyələşdirilmiş layihələrin sayının 42.7%-i hesabına yeni iş yerlərinin sayının 36.8%-ni təşkil etmişdir. 2015-ci ildə sahibkarlar qadınlara verilmiş güzəştli vəsaitlərin həcmi ötən illə müqayisədə 2.5 dəfə, gənclər üçün 37.7% artmışdır.

Göstərilmiş dəstək tədbirlərinə misal olaraq Fondun vəsaitləri hesabına güzəştli verilmiş vəsaitləri əsasən aqrar sektorun inkişafı ilə bağlıdır və bu 5101 (97.4%) təşkil etmişdir. Bunlardan layihələrə 214 (85.7%) milyon manat dövlətin güzəştli verdiyi vəsaitlər olmuşdur. “Kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsulları bazarının fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi sahəsində əlavə tədbirlər haqqında” sərəncama əsasən dövlət verdiyi vəsaitləri güzəştlər hesabına tutum həcmi 192.6 min ton olan 10 logistik mərkəzə 61 milyon manat və 4 ixtisaslaşdırılmış yaşıl marketə isə 15.8 milyon manat verilmişdir. Bu layihələr üzrə 901-dək yeni iş yerləri yaradılmışdır. Əhalinin ərzaq təminatını yerli istehsal hesabına respublikanın 19 rayonunda (Ağcabədi, Beyləqan, Kürdəmir, Ağsu, İmişli, Hacıqabul, Cəlilabad, Salyan, Xaçmaz, Füzuli, Saatlı, Şamaxı, Yevlax, Ağdaş, Şəmkir, Siyəzən, İsmayıllı, Samux və Şəmkir) 41 min hektardan artıq sahədə 32 iri fermer təsərrüfatı yaradılacağını

nəzərə almaqla, onun ümumi dəyəri 173.8 milyon manat olan bu təsərrüfatların yaradılması üçün 73.2 milyon manat güzəştli vəsaitlər verilmişdir.

“2012-2020-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında üzümçülüyn inkişafına Dövlət Proqramı” əsasında Fonddan 2015-ci ildə 38 investisiya layihəsinin maliyyələşdirilməsi üçün 1.6 milyon manat olmaqla müasir texnika və texnologiyaların tətbiqinə 20 ha üzüm əkilməsi üçün 0.4 milyon manat güzəştli maliyyə vəsaitləri verilmişdir. “2014-2016-cı illərdə Bakı şəhəri və onun qəsəbələrinin sosial-iqtisadi inkişafına Dövlət Proqramı”na uyğun olaraq bu dövrdə 507 investisiya layihəsinə maliyyə vəsaitləri ayrılmışdır. Bunların icrasına 155.6 milyon manat güzəştli maliyyə vəsaiti verilmişdir. Bu vəsaitlər hesabına 4261-dək yeni iş yerləri açılmışdır. 2015-ci ildə Fondun hesabına Aran iqtisadi rayonuna 2414 (46,1%) layihələr əsasında 61502.9 min (24.9%) manat, Gəncə-Qazax iqtisadi rayonuna 879 (16.8%) layihələr əsasında 42175 (17,1%) manat, Quba-Xaçmaz iqtisadi rayonuna 329 (6,4%) layihələrə əsasən 22861,8 min (9,3%) manat, Yuxarı Qarabağ iqtisadi rayonuna 176 (3.4%) layihələrə əsasən 1621,8min (0.8%) manat, Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonuna 224 (4,4%) layihələrə əsasən 4087,2 min (1.7%) manat, Lənkəran iqtisadi rayonuna 661 (12.7%) layihələr əsasən 5963 (2,5%) min manat, Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonuna 291 (5.6%) layihələrə əsasən 9028,6 min (3,7%) manat, Abşeron iqtisadi rayonuna 49 (0,8%) layihələrə əsasən icra edilmişdir.

2015-ci ildə aqrar sektor üzrə 5101 (97.4%) layihələr əsasında maliyyələşdirilməsi üçün 212916.3 min (85.7%) manat, müxtəlif sənaye və digər sahələrin istiqaməti üzrə 144 (2.8%) layihə maliyyələşdirilməsi üçün 35569.3 min (14.5%) manat güzəştli vəsaitlər verilmişdir. Verilmiş güzəştli vəsaitlər hesabına maliyyələşdirilmiş investisiya layihələrinin reallaşması üçün 12588, Bakı şəhəri və onun qəsəbələrinə 2757 (21.8%), Abşeron iqtisadi rayonuna 425 (3.4%), Aran iqtisadi rayonuna 4523 (35.8%), Gəncə-Qazax iqtisadi rayonuna 2112 (16.9%), Lənkəran iqtisadi rayonuna 938 (7.6%), Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonuna 343 (2.8%), Quba-Xaçmaz iqtisadi rayonuna 788 (6.4%), Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonuna 504 (4,1%) və Yuxarı Qarabağ iqtisadi rayonuna 204 (1.7%) yeni iş yerləri yaradılması

mümkün olmuşdur. Bu iş yerlərinin 83.6%- i aqrar sahənin, 16.6%-i müxtəlif sənaye və digər sahələrə düşmüşdür.

Biznesin inkişafı üçün 2015-ci ildə güzəştli verilən maliyyə vəsaitləri hesabına investisiya layihələri hesabına 5158 (98.5%) təşkil etmişdir.

Belə ki, müasir texnika və texnologiyaların tətbiqi, rəqabət qabiliyyətli məhsul istehsal etməklə və daha çox ixrac yönümlü olması vacibdir. Bu baxımdan idxalı əvəzləyə bilən məhsulların istehsalını və emalını artırmaq lazımdır. Həmçinin onların inkişafını stimullaşdıran infrastruktur layihələrinin maliyyələşdirilməsi üzrə 2016-cı ildə də uğurlu işlər görülmüşdür.

2016-cı ildə sahibkarlığın inkişafı üçün dövlət büdcəsindən xərclənilən vəsaitlər, əvvəlki illərdə verilmiş güzəştli kreditlərdən Fondun xəzinə hesabına daxil olma səviyyəsi xeyli artmışdır. Bu əsasda sahibkarlıq subyektinə verilmiş güzəştli kreditlər biznesin inkişafında müstəsna rol oynamışlar. Bütün bunlar Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun vəsaitləri hesabına mümkün olmuşdur.

Bu qurum tərəfindən biznesin inkişafı üçün 2015-ci il ərzində ötən il ilə müqayisədə maliyyələşdirilmiş investisiya layihələrin sayı 15%, verilən güzəştli kredit vəsaitinin həcmi 20%, yeni yaradılacaq iş yerlərinin sayı isə 15% artmışdır.

Biznesin inkişafı üçün yeni texnika və texnologiyalara əsaslanan investisiya layihələrinin güzəştli qaydada maliyyələşdirilməsi müvəfəqiyyətlə davam etmişdir. Bu tədbirlər 2016-cı ildə də davam edərək, ötən il ərzində Fondun güzəştli kreditləri hesabına 85 yeni istehsal, emal və infrastruktur sahələrinin yaradılmasına nail olunmuşdur. Bütün bu tədbirlər ölkədə kiçik sahibkarlığın inkişafına öz müstəsna köməyini göstərmişdir. Bunun nəticəsini isə biz aşağıdakı cədvəldə 2007-2015-ci illərdə olan fərqdə görürük.

Cədvəl № 9

Ölkə iqtisadiyyatında kiçik sahibkarlıq subyektlərinin payı (faizlə)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Əlavə dəyər	1,7	1,9	2,7	2,9	2,7	2,8	2,8	2,7	4,1
qeyri-neft sektor üzrə	4,3	4,8	5,2	5,3	5,4	5,3	4,9	4,4	5,9
Ümumi mənfəət	0,3	0,3	0,4	0,3	0,4	0,5	0,7	0,8	-
qeyri-neft sektoru üzrə	2,8	2,4	2,8	3,1	3,1	3,4	3,6	3,6	-
İşçilərin orta illik sayı	6,8	7,4	7,7	6,8	6,6	6,4	7,8	7,7	6,4
qeyri-neft sektoru üzrə	6,8	7,6	7,9	6,8	6,8	6,7	8,2	7,8	6,6
Əsas kapitalla investisiyalar	3,8	3,8	3,8	2,9	5,9	3,6	2,8	4,3	5,2
qeyri-neft sektoru üzrə	7,4	5,4	5,2	4,1	7,7	4,7	3,9	6,5	9,3
İllik dövriyyə	4,3	4,6	6,2	8,7	8,2	9,7	10,7	10,6	9,7
qeyri-neft sektoru üzrə	7,8	8,5	9,9	15,7	18,4	18,6	20,1	18,5	14,8

Bu cədvəl Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatları əsasında tərtib edilmişdir.

Biznesin inkişafında investisiya layihələrinin rolu çox istiqamətli olduğundan böyük əhəmiyyət daşıyır. Xüsusi qayğı göstərilən sahibkara müasir texnika və texnologiyalara yiyələnməyə şərait yaradılmışdır.

Son illərdə Azərbaycan Respublikası Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun vəsaitlərindən istifadəsinin yeni mexanizmləri əsasında müəyyənləşdirilmişdir. Ölkədə ən son texnika və texnologiyaların tətbiqinə əsaslanan rəqabət qabiliyyətli məhsulların istehsalına başlanmışdır. Müasir şəraitdə idxalı əvəz edən və ixrac yönümlü məhsulların istehsalı son dövürlər artmışdır. İnfrastrukturun təkmilləşdirilməsi istiqamətində yeni şirkətlərin yaradılması kiçik sahibkarlığın inkişafını sürətləndirməyə kömək edəcəkdir.

“Sahibkarlığın inkişafına dövlət dəstəyi” proqramı əsasında sahibkarlara göstərilən yardımlar üzrə müvafiq işlərin aparılması müasir şəraitdə daha çox

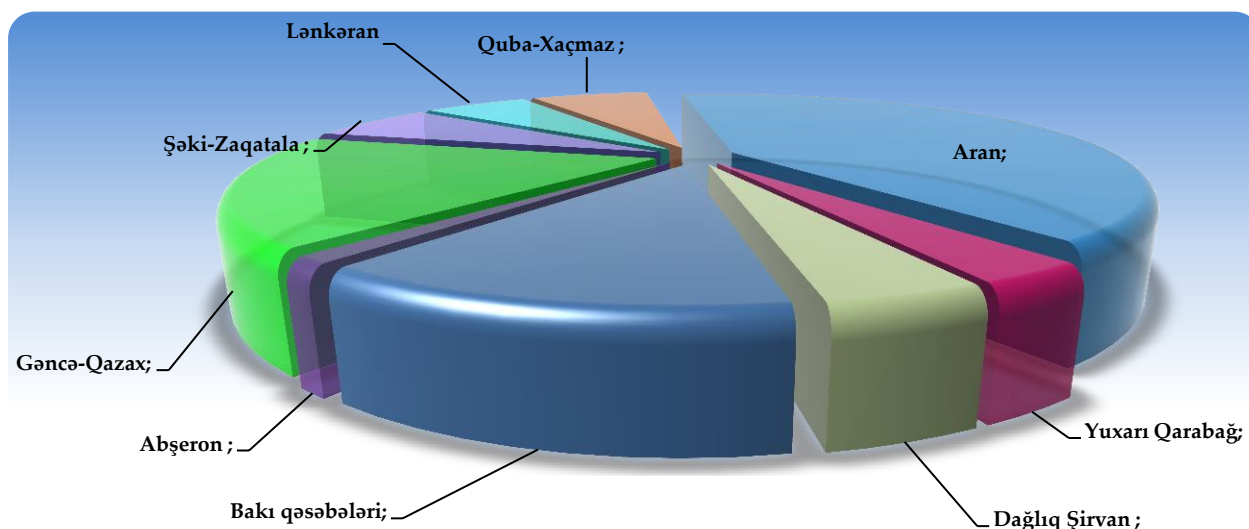
əhəmiyyət daşıyır. Azərbaycan respublikasının regionlarında “Sahibkarlığın inkişafına dövlət dəstəyi” proqramı çərçivəsində aparılan tədbirlər iqtisadiyyatın inkişafının müxtəlif sahələri üzrə biznesin inkişafı üçün hazırlanmış və seçilmiş investisiya layihələrinin təqdimatı önəmli əhəmiyyət daşıyır. Verilmiş kreditlərin daha da səmərəli istifadəsi təmin edilmişdir. Bu baxımdan güzəştli kreditlərə olan tələbatın artması bazarın əsas qunlarından hesab edilir. 2016-cı il də güzəştli kreditlərin verilməsi üçün nəzərdə tutulan vəsaitlər Fondun tarixində ilk olaraq ən yüksək həddə gəlib çatdırılmışdır.

Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu tərəfindən 2016-cu ilin ikinci yarısından başlayaraq ötən dövr ərzində respublika iqtisadiyyatının qeyri-neft sektoru üçün xüsusi ilə önəmli olan, ümumi dəyəri 708 milyon manat, ümumi kredit tələbatı 339.3 milyon manat olan 186 investisiya layihəsinə 313.4 milyon manat güzəştli kredit vəsaiti Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin dünya ölkələrinin qabaqcıl təcrübəsinin Azərbaycana gətirilməsi, ölkədə müasir texnologiyaların tətbiqinə əsaslanan istehsal, emal, infrastruktur sahələrinin yaradılması istiqamətində verdiyi tapşırıqların icrasını təmin etmək məqsədi ilə ayrılmışdır.

Bu ayrılan vəsaitlərin Azərbaycan Respublikasında fəaliyyət göstərən Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu tərəfindən 2015-ci il ərzində biznesin inkişafı üçün verilmiş güzəştli kreditlər hesabına maliyyələşdirilmiş investisiya layihələrinin respublikanın iqtisadi rayonlar üzrə bölgüsü diaqramada öz əksini tapmışdır. Bu bir daha onu göstərir ki, bu fondun xidmətləri əvəzsizdir.

Diaqrama №1

**Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu tərəfindən 2015-ci il ərzində güzəştli kreditlər
hesabına maliyyələşdirilmiş investisiya layihələrinin respublikanın iqtisadi
rayonları üzrə bölgüsü**

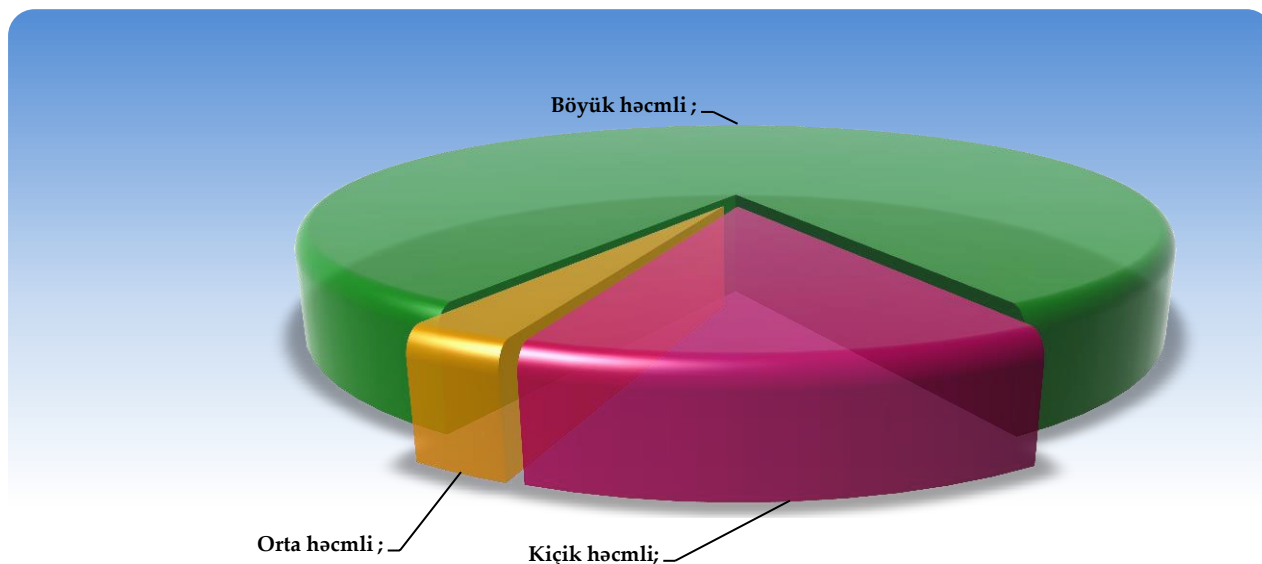

Bu diaqrama Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun 2015-ci il üçün olan illik hesabatından götürülmüş məlumatlar əsasında tərtib edilmişdir.

2015-ci ildə Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu tərəfindən verilmiş güzəştli vəsaitlərin geri qaytarılması 96,7% həcmində olmuşdur. Bütün verilmiş maliyyə vəsaitləri təyinatı üzrə istifadə edilməsi təmin olunmuşdur. Bu məsələlərin düzgünlüyünü aparılmış monitorinqlər bir daha sübut edir. Əlbətdə verilmiş güzəştli kreditlərin səmərəliliyi birdə ondan aslıdır ki, bazarda bu kreditlə hansı təsnifatla bölünmüşdür. İndi isə gəlin Azərbaycan Respublikasında fəaliyyət göstərən Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu tərəfindən 2015-ci il ərzində verilmiş güzəştli kreditlərin növlərinə görə təsnifatı necə həyata keçirilmişdir. Sözsüz ki, bu məsələnin təhlili manatla həyata keçirilməlidir.

Dioqrama №2

**Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu tərəfindən 2015-ci il ərzində verilmiş
güzəştli kreditlərin növlərinə görə təsnifatı (min manatla)**

Bu diaqramda Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun 2015-ci il üçün olan illik hesabatından götürülmüş məlumatlar əsasında tərtib edilmişdir

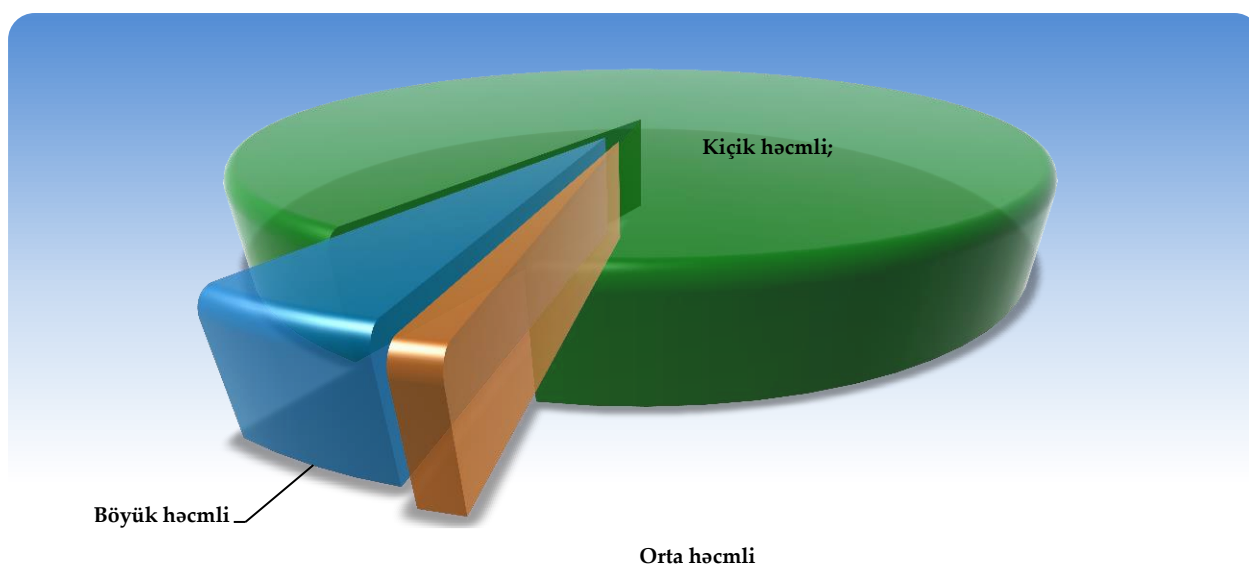
Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu hesabına son illərdə əsasən qeyri-neft sektoruna 2.5 mlrd. manat həcmində 393 investisiya layihəsi maliyyələşdirilmiş və bura 1.2 milyard manat güzəştli vəsaitlər ayrılmışdır. Maliyyələşən obyektlərin 322 (81.8%) istismara verilmiş, digəri isə 71 (18.2%) obyekt isə tikinti-quraşdırma mərhələsindədir. Yeni texnika və texnologiyalara əsasən bu istiqamətdə investisiya layihələrin güzəştli maliyyələşdirilməsi istiqamətində 2016-cı il ərzində də davam etdirilmişdir.

İndi isə gəlin Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu tərəfindən 2015-ci il ərzində maliyyələşdirilmiş investisiya layihələrinin sayının güzəştli kreditlərin növlərinə görə

təsnifatının diaqramına nəzər yetirək. Buradan da görünür ki, növlərə əsaslanan təsnifat düzgün tərtib edilmişdir.

Diaqramma №3

Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu tərəfindən 2015-ci il ərzində maliyyələşdirilmiş investisiya layihələrinin sayının güzəştli kreditlərin növlərinə görə təsnifatı

Bu diaqram Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun 2015-ci il üçün olan illik hesabatından götürülmüş məlumatlar əsasında tərtib edilmişdir

Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu tərəfindən təqdim olunan layihələrin elektron formatı təmin edilərək təhlillər aparılmış və onlar məlumat bazasına daxil edilmişdir. 2015-ci ildə əsasən müvəkkil kredit təşkilatları tərəfindən Fondun xəzinə hesabına 140014.61 min manat vəsaitlər daxil olmuş və bu da keçən illə müqayisədə 7.52% çox deməkdir. 2015-ci il 31 dekabr tarixinə Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun müvəkkil kredit təşkilatları üzrə kredit portfeli 973629.4 min manat səviyyəsinə gəlib çatmışdır.

3.3. İnvestisiyaların biznesin inkişafına təsirini təmin edən bəzi şirkətlərin göstəricilərinin təhlili

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2006-cı il 30 mart tarixli Sərəncamı ilə iqtisadiyyatın qeyri-neft sahələrinin inkişafına, bu sahələrdə mövcud müəssisələrin maddi və texnoloji bazasının yeniləşdirilməsinə investisiya qoyuluşunun təşviqi məqsədilə Azərbaycan İnvestisiya Şirkəti yaradılmışdır. Hazırda şirkət fəal şəkildə ölkə iqtisadiyyatının qeyri-neft sektorunun inkişafı ilə bağlı qarşıya qoyulmuş vəzifələrin icrasını uğurla davam etdirir. Belə ki, sement istehsalının genişləndirilməsi, gəmiqayırma şirkətinin yaradılması, qida məhsullarının emalı, logistika və digər sahələrdə layihələrin həyata keçirilməsi ilə bağlı konkret addımlar atılmaqdadır. [22.səh.128]

Bu baxımdan məqsədli Azərbaycan Respublikasında müstəqil İnvestisiya Şirkəti yaradılmışdır və birgə fəaliyyət əsasında aşağıdakı məsələləri reallaşdırmağa köməklik göstərir:

1. Buzneslərin inkişafı üçün investisiya şirkətləri onların və portfel investorları respublikada həyata keçirilən layihələrlə müştərək fəaliyyət göstərərək onları maliyyələşdirmək;
2. Respublikaya yeni texnika və texnologiyalar tətbiqinə və investisiya qoyuluşna qeyri-neft sektoru və onun sürətli fəaliyyəti üçün iri beynəlxalq maliyyə qurumları ilə fəaliyyət göstərməsi;
3. Ölkədə fəaliyyət göstərən şirkətləri beynəlxalq kapital bazarlarına çıxmaq imkanlarını təmin etmək;
4. Bu şirkətin istiqrazların və onların aktivlərlə təmin edilmiş istiqrazları əldə etmək üçün marağı olan və potensial investorlar tərəfindən maliyyələşməsinə yönəltmək;
5. Sonda imkan daxilində böyük maliyyə qurumları ilə müştərək investisiya fondu yaratmaq.

Biznesin inkişafında investisiya layihələrinin rolu “Azərbaycan İnvestisiya Şirkəti” (AİŞ) tərəfindən xüsusi ölkəmizin qeyri-neft sektorunun inkişafı və bu sahədə fəaliyyət göstərən səhmdar cəmiyyətlərin maddi-texniki bazasının təkmilləşdirilməsinə və inkişafına, həm də yeni şirkətlərin yaradılması üzrə işlər səmərəli şəkildə davam etdirilməkdədir.

Bu istiqamətlərdən biri də enerji sahəsidir ki, 2014-2018-cü illərdə şirkətin siyasəti bu istiqamətə əsaslanaraq aşağıdaakı formada təsnifləşdirilərək bölünmüşdür:

1. Ölkənin enerji sistemində yeni güclərin yaradılmasının davam etdirilməsi və yeni stansiyalar və ötürücülərin tikilməsi və ya yenidən qurulması;

2. Alternativ formada bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadə olunmanın genişlənməsi;

3. Regionlarda yeni istilik və su elektrik stansiyalarının tikintisi, mövcud enerji bloklarının modernizasiya edilməsi;

4. Regionlarda qaz təchizatı daha da yaxşı olması üçün tədbirləri davam etdirmək;

5. Regionlarda mütərəqqi istilik sistemləri qurulmasına, mövcud istilik sistemlərinin bərpasına, modernləşdirilməsinə və yenidənqurulmasına yönəldilmişdir.

Bu şirkətin bu günə qədər gördüyü işlərdən biri də əhəlinin elektrik enerjisinə olan tələbatını təmin etmək istiqamətində fəaliyyəti olmuşdur. Nəzərə alsaq ki, son 10 ildə regionlarda ümumi gücü 2000 meqavatta yaxın olan 17 elektrik stansiyası tikilmişdir. Digər bir məsələ 10 min km-dən çox elektrik ötürücü xətləri və 1501-dən çox yarım stansiya tikilmiş və ya yenidən bərpa edilmişdir. Ölkədə təbii qaza olan tələbatı yüksəltmək məqsədi ilə 40,0 min kilometrədək yeni qaz xətləri çəkilmiş və ya təmir edilmiş. Yaşayış evlərinin qazlaşma səviyyəsi 34,1%-dən 83,5%-ə qalxmışdır. Son 11 il ərzində vətəndaşların su təminatını yaxşılaşdırmaq üçün yeni su və kanalizasiya şəbəkəsi yaradılmışdır. Təzə su anbarları istismata verilmiş və əhəmiyyətli meliorasiya qurğuları yaradılmışdır. Bu dövrdə regionlarda 3,5 min kilometrədən çox su, 1,3 min kilometrədən çox kanalizasiya xətti çəkilmiş, 97 su anbarı tikilmişdir.

Nəzərə alsaq ki, Azərbaycanda informasiya cəmiyyətinə keçid və onun qurulması, elektron hökumətin formalaşdırılması və intellektual potensialın inkişafı sayəsində neft sektorundan sonra prioritet sahələrdən biridir. İnformasiya və kommunikasiya texnologiyaları sahəsi ölkənin sosial-iqtisadi həyatına son illər daha ciddi və səmərəli nüfuz etmişdir. Son 11 ildə regionlarda 1401 - dək ATS, 1001-ə yaxın poçt binası tikilmiş və ya əsaslı təmir edilmişdir. Hər 101 ailəyə düşən telefon aparatlarının sayı 1,7 dəfə, mobil telefon abunəçilərinin sayı 9,7 dəfə artmışdır. Bu baxımdan 100 nəfərdən 71-i internet istifadəçisi olmuşdur. 2013-cü il ölkəmizdə "İnformasiya kommunikasiya texnologiyaları ili" elan edilmiş və fevral ayının 8-də ölkəmizin ilk telekommunikasiya peyki orbitə çıxarılmışdır.

Bu şirkətin bu günə qədər gördüyü işlərdən digəri, "Qaradağ Sement" açıq səhmdar cəmiyyəti zavodu yenidən qurulması layihəsidir. Bu istiqamətdə görülən işlər əsasında quru istehsal texnologiyasına uyğun yeni sobanın tikintisi işləri davam etdirilmiş və 2015-ci ilin dekabrında başa çatmışdır. Bundan sonra ilk klinker istehsalına şərait yaranmışdır. Bu sobanın normal rejimdə fəaliyyətə başlaması iqtisadi inkişafa öz dəyərli töhvəsini vermişdir. AİŞ Qaradağ Sement ASC-nin 10,0 %-lik payına sahib olmaqla bu uğurlu işləri həyata keçirmişdir. Bu paya İsveçrənin "Holcim" şirkəti 69,5%, AYİB 10,0 %, digər yerli investorlar isə 10,7 % payı öz əllərində cəmləşdirə bilmişlər.

"Sanqaçal Qaradağ Neft və Qaz Terminalı" qapalı səhmdar cəmiyyəti ölkədə biznesin inkişafı üçün bu layihənin Başlanğıc Fazasını (Start-up Phase) uğurla istimara vermişdir. Bu şirkətin təşkilatı səhmdar 25,1% payı AİŞ, 75,1% isə "Qafqaz Trans Service" MMC-ə məxsusdur. Xəzər dənizi hövzəsində yaradılmaqda olan bu müasir infrastruktur Azərbaycanın geostrateji mövqeyindən səmərəli istifadə etmə planını öz qarşısına məqsəd qoymuşdur. Orta-Asiyadan enerji daşıyıcılarının Azərbaycanın dəsdəyi ilə Avropa bazarlarına nəqlinə xidmət edəcəkdir. İl ərzində 516 min ton qaz kondensatı və 501 min ton neft daşınma gücünə malik olan bu layihə çərçivəsində 72 nəfərlik yeni iş yeri yaradılmışdır.

Ölkə üçün digər önəmli məsələ olan yüksək keyfiyyətli toxum istehsalıdır. Bu istiqamətdə fəaliyyət göstərən “Azərtoxum” MMC-də 17,6% payı malik olan AİŞ 2015-ci il qədər 3.3 milyon manat məbləğində buraya investisiya yatırırdıqdan sonra əldə etmişdir. Bu müəssisənin əsas məqsədi R1 və R2 reproduksiya yerli mühitə uyğunlaşdırılmış yeni toxum sortlarının yaradılması istiqamətində müasir tələblərə cavab verən toxumçuluq təsərrüfatı sistemini qurub yaratmaqdır.

Ölkə üçün xeyirli olan xarici investorları buraya cəlb etməklə müştərək investisiya fondları yaradaraq fəaliyyət istiqaməti müəyyən edərək fəaliyyət göstərməkdir. Belə formada tərtib edilmiş fondlardan biri Xəzər Beynəlxalq İnvestisiya Şirkətidir. Bu şirkətin şirkətin səhmdar kapitalında AİŞ-in iştirakı 24,2% təşkil edir. İslam İnkişaf Bankı 27,2%, Özəl Sektorun İnkişafı üzrə İslam Korporasiyası (ICD) 18,1% , Orta-Şərq dövlətlərindən digər investorlar isə 30,9% təşkil edir.

Əlbətdə bu şirkət haqqında çox məsələlər barəsində yazmaq olar lakin, əsasnamədə maqistr oşinin icrasında səhifələrin sayına məhdudiyyət olduğu üçün bu işi burada tamamlamaq istəyirəm.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Nəticə olaraq, magistr işində aparılmış biznesin inkişafına investisiyaların rolunun artırılması və səmərəli idarə olunması metodologiyasının inkişafı və praktiki həyata keçirilməsinə aid təklif edilmiş müasir yanaşmalara uyğun olan təkliflər belədir:

- Azərbaycan Respublikasında biznesin inkişafı üçün mövcud vəziyyətə olan tələb investisiya layihələri üzrindən yerinə yetrilməklə iqtisadiyyatın sabitliyinə və onun stabil inkişafına şərait yaradacaqdır.

- İnvestisiya layihələrinin biznesin inkişafında rolunu artırmaq məqsədi ilə yerli və xarici investorlara münbit investisiya iqlimi yaratmaq əsas şərtidir. Bu isə öz növbəsində iqtisadi və maliyyə vəziyyətinin sabitləşməsi deməkdir. Digər bir məsələ vergilərin və bütün investisiya risklərin enməsi, investisiya layihələrinin keyfiyyətlə hazırlanması, qiymətləndirilməsi qabiliyyətinin olması və idarə etmənin təkmilləşdirilməsindən asılıdır.

- Biznesin inkişafı üçün ümumiyyətlə investisiya metodologiyasının formalaşması və tətbiqi məsələlərinin həlli üçün ənənəvi olmayan yanaşmalar irəli sürülməlidir. Burada təcrübələr əsasında planlaşdırılmış yanaşma dəqiqliklə məntiq yanaşma nəzəriyyəsinə əsaslanmalıdır.

- Yuxarıda apardığımız tədqiqat işinə əsasən investisiya layihələrinin biznesin inkişafına təsiri ağır iqtisadi sistemin yox, həmçinin düzgün qərarların qəbulu ilə layihədə olan riskləri, layihə ekspertizası başlanğıcda öyrənilməli və idarə olunma mərhələsində bütöv öyrənilməlidir.

- Nəzərə alsaq ki, hər bir sistem kimi investisiya layihəsində biznesin inkişafı üçün xarici mühitlə qarşılıqlı surətdə bağlıdır. Bu ümumən qeyri-müəyyən olduğu üçün investisiya layihəsində olan risklər qorxu yaradır. Biznesin inkişafı üçün investisiya layihəsinin davranışını modelləşdirmə elə onun biznes-planının işlənməsinə uyğun və bu əsasında həyata keçirilir bu da biznes-planın mühüm bölmələrinin təhlilindən aslıdır.

-Bu baxımdan biznesin inkişafı üçün nəzərdə tutulmuş investisiya layihəsinin xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq onun analitiki apardığı tədqiqatın məqsəd və imkanlarını daha yaxşı bildiyindən və səmərəli olsun deyə verdiyi təklif investisiya layihəsinin analizi müasir metod və yanaşmaları çərçivəsində düzgün mexanizmlər seçilməlidir.

- Biznesin inkişafı üçün investisiya layihəsinin uçot mexanizmləri keyfiyyət üzrə nəticələrinin dəyər ölçüsü və kəmiyyətə hesablanmış göstəricilərinin təhlili bəyan edilməlidir.

- İnvestisiya layihəsinin həyata keçirilməsi zamanı onun rəhbəri qeyri-müəyyənlik şəraitində onun idarə edilməsi problemi ilə rastlaşır. Belə məqamlarda əsas rolunu oynayan inkişaf etdirilən idarə etmə metodlarının özləri, həm də arası kəsilməyən monitoring və nəzarət önəmli və səmərəli əhəmiyyət daşıdığı üçün diqqətə alınmalıdır.

- Biznesin səmərəli inkişafı üçün investisiya strategiyasını düzgün qurulması və ya onun işlənilib hazırlanması zamanı iqtisadi-riyazi metodlarda istifadə etməklə bu modellər sistemi əsasında, investisiya layihəsinin hesabları aparılmalıdır.

-Bazarda olan qeyri-müəyyənlik şəraitində investisiya layihəsinin səmərəli idarə olunması istiqamətində düzgün qərarların qəbul olunmasında əsas alətləri müəyyən etmək lazımdır.

-Biznesin inkişafı üçün tətbiq etdiyiniz investisiya layihəsinin biznes-planına uyğun tədqiqi bütün aparılmış ekspertizada yekunlaşdırıcı əhəmiyyət daşımalıdır.

-İnvestisiya layihəsinin icrası onun məntiqi və nizamlanmış yekun kimi nəzərə alınması mühüm əhəmiyyət daşıdığı üçün hökmən nəzərə olmalıdır.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT

Azərbaycan dilində

1. M.Əliyev.,H.Həmidov.,A.Hüseynli.»Korporativ idarəetmə» Bakı, 2011.
2. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, Bakı – 1995.
3. «Sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında» Azərbaycan Respublikasının qanunu № 405 15 dekabr, 1992-jı il.
4. «Müəssisələr haqqında» Azərbaycan Respublikasının qanunu № 847 01 iyul 1994-ci il.
5. «Antiinhisar fəaliyyəti haqqında» Azərbaycan Respublikasının qanunu. «Xalq» qəzeti, 03.02. 1993.
6. «Azərbaycan Respublikasında Dövlət mülkiyyətinin özəlləşdirilməsi haqqında» Azərbaycan Respublikasının qanunu «Respublika» qəzeti, iyul 2000.
7. «Azərbaycan Respublikasında 1995-2010-cı illərdə Dövlət mülkiyyətinin özəlləşdirilməsinin Dövlət Proqramları» , Bakı – 1996.
8. Azərbaycan Respublikasında Dövlət Mülkiyyətinin özəlləşdirilməsinin ikinci Dövlət proqramı. Bakı – 2000.
9. Azərbaycan Respublikasında (1997-2010) kiçik və orta sahibkarlığa kömək üzrə Dövlət Proqramları. № 610, 24 iyun, 1997.
10. Azərbaycan Respublikasında sahibkarlığın inkişafı sahəsində Dövlət siyasətinin əsas istiqamətləri.»Azərbaycan» qəzkti, 01 aprel 1993-ci il.
11. Azərbaycan Respublikası Sahibkarlığa kömək fondu haqqında əsasnamə. «Azərbaycan» qəzeti, 28 oktyabr 1992-ci il.
- 12.«İnvestisiya fəaliyyəti haqqında» Azərbaycan Respublikasının qanunu, 13.01. 1995.
- 13.«Xarici investisiyaların qorunması haqqında» Azərbaycan Respublikasının qanunu. 15.01. 1992.
- 14.Əliyev R., Məmədov N., Məmədov M., “İ nvestisiyanın maliyyələşdirilməsi və kreditləşdirilməsi”. Bakı . Kooperasiya. 2002.
15. Əliyev Q.İ. «İnvestisiyaların maliyyələşdirilməsi və kreditləşdirilməsi». Bakı . “İqtisad nəşriyyatı. 2009.
16. Abdullayev Z.S. Bağirova Z.Ə. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində təsərrüfatçılıq formaları. Bakı, 1995.
- 17.Vəliyev T.M. İqtisad elminin nəzəri əsaslarının tarixi təkamülü. Bakı, «Elm», 1999.
- 18.Həsənov.N.Ə.”Beynəlxalq biznes”. Bakı, 2011.

Rus dilində

19. Бочаров В. В. Инвестиционный менеджмент. — СПб: Питер, 2012.
20. Бирман Г, Шмидт С. Экономический анализ инвестиционных проектов. – М.: «Банки и биржи», Издательское объединение «ЮНИТИ», 2013.

21. Бланк И.А. Инвестиционный менеджмент. МП «ИТЕМ» ЛТД «Юнайтед Лондон».1012.
22. Самедзаде З.А. «Этапы большого пути». Баку. Нурлар. 2014.
- 24.Черняк В.З. Оценка бизнеса.-М.: «Финансы и статистика», 2011.
25. Ефимов Т.Е. «Стратегическое планирование на предприятиях в системе инвестиционной модели». Сборник научных трудов. РГГМУ. 2011.
26. Идрисов А.Е, Картышев С.В., Постников А.В. Стратегическое планирование и анализ эффективности инвестиций. - М.: Информ. – изд. Дом «Филинь», 2006.
27. Кулиев Р.А.«Инвестиционная политика: принципы и приоритеты» Балтийский Русский Институт. Рига-Баку. 2011.
- 28.Грибов В.Д. Основы бизнеса. М., 2010.
29. Джон Ф., Берджес и др. Международный бизнес. М., «Дело ЛТД»2-13

İngilis dilində

31. Hasanov N.A. STRUCTURAL RENOVATION IN THE INDUSTRY IS AN INDISPENSABLE CONDITION FOR TRANSFORMATION AND REORGANIZATION OF THE NATIONAL ECONOMY OF AZERBAIJAN. Baku, 2001.
- 32.Hasanov N.A Determination of stock incomes based on mathematical modelling. Qafqaz University, Academy of Sciences, Association for Scientific Research. Baku-1999.
- 33.Bierman H., Smidt S. The Capital Budgeting Decision.N.Y.: MacMillan, 1988.
34. Chang S.K. On the execution of fuzzy programs using finitestate machines. -IEEE Trans. Comput., vol. C-21. 1972, Mar., pp.241-253.
- 35.David B. Herts “Risk Analysis in Capital Investment”, Harvard Business Review, January/February, 1964.
36. Eenneth A.J. Altermative approaches to the theory of choice in Risk-taking situations. Econometrica, 1951.

Web saytlar

37. <http://kustblog.info/?z=141>
38. <http://webinvesto.ru/vidy-investicionnyx-strategij/>
39. <http://investcontrol.ru/strategy-investment.html>
- 40.<http://institutions.com/download/booksa/1758-investicionnye-bajki-damodaran.html>
41. <http://www.fond-fir.ru/journal/march2008/new32.php>